GEREFORMEERD THEOLOGISCH TIJDSCHRIFT

Redactie :

Dr G. Ch. Aalders te Ermelo
Ds G. Doekes te Nieuwdorp -
Dr T. Hoekstra te Kampen -
Dr G. Keizer te Tiel - - - - -
Dr J. Ridderbos te Kampen.

Dertiende Jaargang.

HEUSDEN, A. GEZELLE MEERBURG, 1913.

Aflevering 1. Mei 1912.

Gereformeerd Theologisch Tijdschrift

Redactie-adres: Dr T. HOEKSTRA te 's Hertogenbosch.

AAN DE LEZERS.

Het is der Redactie eene behoefte bij het begin van den nieuwen jaargang dank te zeggen voor den steun en de waardeering, die zij van verschillende zijden mocht ontvangen.

Omdat de naam „Gereformeerd Tijdschrift" te algemeen was, zal dit periodiek voortaan „GEREFORMEERD THEOLOGISCH TIJDSCHRIFT" heeten. In overeenstemming met den naam zal het bijdragen bevatten over theologische onderwerpen en andere vraagstukken die met de theologie in het allernauwste verband staan.

De Redactie is met twee leden uitgebreid. Gelijk als bekend mag worden verondersteld, is dit Tijdschrift het eigendom van een consortium. Na overleg met het consortium heeft de Geref. Predikantenvereeniging besloten de uitgave van dit Tijdschrift te steunen en tevens het recht verkregen twee leden in de Redactie te benoemen.

Het adres van de Redactie is van nu af Dr. T. Hoekstra te 's Hertogenbosch.

Moge in den nieuwen jaargang door volhardende samenwerking van velen, het eenige Gereformeerd Theologisch Tijdschrift nader dichter komen bij het ideaal, dat nog zoo ver is.

Dringend verzoeken we medewerking van allen die op den bodem der Gereformeerde belijdenis staan.

De Heere bekrone ons werk met Zijnen zegen!

REDACTIE.

DE ETHISCHE RICHTING.

(Eenige opmerkingen naar aanleiding van Hulsman's brochures: „Het Ethisch beginsel en de Ethische richting" en „In de distelen en de doornen.")

Het is natuurlijk geheel overbodig thans nog een kort overzicht te geven van de brochures van Ds. Hulsman, die zoovele pennen in beweging brengen.

Welk Theoloog zou ze nog niet hebben gelezen!

Liever dan zulk een onnut werk te doen, maak ik dan ook in verband met deze brochures enkele opmerkingen over de Ethische richting, waaraan ik dan vanzelf eenigermate eene bespreking dezer brochures vastknoop.

Het laat zich verstaan, dat de eerste pennevrucht van Ds. Hulsman alom de aandacht getrokken en dat zij van Ethische zijde geen vriendelijk onthaal gevonden heeft. Ik meen te mogen zeggen, dat uit den geprikkelden toon van meer dan een beoordeelaar blijkt, dat men gevoeld heeft, hoezeer velen, die tot dusver de Ethische leidslieden volgden, door dit ernstige woord zouden worden geschokt. Ook dat de ontstemming van het gemoed niet bevorderlijk is geweest aan eene objectieve beoordeeling.

Nu mag echter deze ontstemming niet alleen verklaard uit de omstandigheid, dat het voor de Ethische Theologen niet aangenaam is geweest, dat zoovele citaten uit hunne werken zijn saamgelezen, waaruit blijkt, hoever zij met „de kritiek" meegaan.

Neen, zonder aarzelen spreek ik uit, dat Ds. Hulsman meermalen onrecht doet aan de Ethischen — al geloof ik tevens, dat hij dit niet opzettelijk deed.

De Ethischen hebben niet verdiend te worden voorgesteld als lieden, „die — zij het ook met de beste bedoelingen — de waarheidsliefde afhankelijk gaan stellen van het succes." Ook niet eene beschuldiging als deze: „de critische predikanten, die nu de aanzienlijke kansels bezetten, zouden daar nooit gekomen

zijn, als de gemeente tijdig van hunne ketterijen had vernomen" — en „dat het eenig middel om in de kerk iets te worden is: een behoorlijk aantal jaren politiek te zijn en . . . . . zich stil te houden."

Aanklachten als deze mogen in vroegeren tijd misschien niet geheel onverdiend geweest zijn — zelfs mogen zij wellicht voor dezen of genen Ethischen predikant van het heden nog gelden — van de Ethische hoogleeraren en predikanten in het algemeen geldt, dat zij het voor de gemeente niet langer verbergen, dat zij met de kritiek meegaan. En eene „aanzienlijke" gemeente, die er over denkt een jeugdigen Ethischen predikant te beroepen, die zich in geschriften over deze dingen nog niet uitliet, zal stellig door hem naar waarheid worden ingelicht, als haar kerkeraad zich slechts de moeite getroost informaties in te winnen. Het grootste gedeelte van het gehoor der Ethische predikanten weet dan ook zeer wel, naar ik meen, welk standpunt de Ethische Theologie ten opzichte van de Schrift en de Belijdenis inneemt.

Nu zullen echter Ds. Hulsman en de onderteekenaars der verklaring antwoorden, dat toch op den kansel „het geloof der gemeente wordt ontzien, der gemeente, die van die critiek niet weet en onkundig gelaten wordt." Maar vooral nà het optreden van Dr. Cramer en Dr. Gerretsen is hierin verandering gekomen. En bovendien als de Ethische Theologen in hunne geschriften, op hunne conferenties's en bij informatie van de zijde der gemeente zóó onomwonden voor hunne overtuiging uitkomen, dan mag hun zwijgen op den kansel niet voorgesteld als een daad van politiek.

Natuurlijk keur ik hiermede niet goed, dat Ethische predikanten nog herhaaldelijk over gedeelten der Schrift preeken als dachten zij over die gedeelten evenals de gemeente. Integendeel. Maar aan minder nobele motieven mag dit niet worden toegeschreven.

Het daareven gezegde neemt niet weg, dat, van wetenschappelijk standpunt bezien, de positie van de Ethischen ook mij onhoudbaar schijnt.

Als Godgeleerdheid en wijsbegeerte alleen zaken waren van

het hoofd — dan zou ook m. i. aan de Ethischen niet anders overblijven dan over te gaan naar het kamp der vrijzinnigen. Maar vooral hier moet steeds bedacht Fichte's gevleugeld woord: „Was für eine Philosophie man wähle, hängt davon ab, was man für ein Mensch ist."

Ik kan me zeer goed voorstellen, dat de Evangelischen en de Modernen aan de Ethischen den eisch stellen: Komt tot ons over. Gelijk immers ook wij, Gereformeerden, met al den drang der liefde tot hen zeggen: Uit uwe belijdenis van den val, de vleeschwording des Woords, de verlossing enz. vloeit voort, dat gij aan de kritiek den rug toekeeren moet.

Al bedoelt de Ethische Theologie onzer dagen dit niet — ja, al richt haar streven zich juist op het tegenovergestelde — toch baant zij helaas den weg voor het Modernisme. Het aanvaarden van de kritiek en het „omduiden" van de dogmata der Christelijke Kerk moet ongeloof kweeken in harten, die niet wedergeboren zijn.

Harten, die niet wedergeboren zijn . . . . .

Met deze woorden meen ik tot het hart der quaestie te zijn doorgedrongen.

Prof. Valeton schreef voor enkele jaren: „Dat Jezus opgestaan is, kan waar zijn, ook al is het aantal vragen, die de evangelische verhalen dienaangaande bij ons doen oprijzen, legio, en al zou — par impossible — het resultaat van alle onderzoekingen in dezen zijn, dat aan niet één er van als historisch document eenige waarde kan worden toegekend. Uit dit oogpunt bezien behooren de verhalen zelf volstrekt niet tot het geloofsbezit der gemeente. Laat men hier onderzoeken en critiek oefenen en vergelijkingen maken en hypothesen opstellen, zooveel men wil. De wetenschap heeft hier vrij spel". (De Ethische Richting, blz. 23/24).

Evangelischen en Modernen nu moeten wel krachtens hun standpunt tot iemand, die de mogelijkheid toegeeft, dat „alle berichten omtrent Jezus' opstanding als historische documenten gewraakt zouden kunnen worden" (blz. 25), zeggen: Maar dan mist ge ook het recht de opstanding van Christus als een feit te aanvaarden, zoolang niet vaststaat, dat althans één bericht

dienaangaande volkomen betrouwbaar is.

Hetzelfde geldt ten opzichte van den val des menschen.

Hiervan zegt prof. Chantepie de la Saussaye Jr.: „Voor ons is Adam de naamdrager van den mensch; zijne historische gestalte is niet te vinden, trouwens voor ons ook van geen belang." . . . . „Er is geen twijfel aan, dat Paulus en met hem de meerderheid der christenheid Adam voor een historisch persoon heeft gehouden, maar wij kunnen dat niet meer doen" ... „Men verliest niets wezenlijks door de wanhopige poging te staken om in de paradijsverhalen een historisch verleden te vinden" (Het Christelijk leven, blz. 64).

En Dr. Gerretsen verklaart: „Zoo is het mogelijk, dat Gen. III niet anders is dan eene beschrijving in zinnebeeldigen vorm van de wijze, waarop een mensch in 't algemeen tot zonde komt. Misschien is Gen. III niet anders dan een stuk overlevering, van elders tot Israël gekomen, en Jahvistisch omgestempeld. Allerlei mogelijkheden bestaan hier. Daarom is het onmogelijk, Gen. III eenvoudig als locus probans voor de waarheid van den val aan te halen. In vroegere tijden was dit mogelijk. Bij den tegenwoordigen stand der wetenschap gaat dit niet meer." (De Val des menschen, blz. 10/11).

Andermaal zeg ik, Evangelischen en Modernen moeten op hun standpunt uit dergelijke verklaringen concludeeren: Maar dan mist gij ook het recht nog langer den val des menschen te belijden.

En waarlijk niet alleen Evangelischen en Modernen zullen zoo oordeelen. Vele Christenen, die eene orthodoxe, zelfs eene gereformeerde, opvoeding genoten, maar slechts het historisch geloof bezitten, zullen, als zij aanvaarden wat door deze geleerden hier wordt uitgesproken, allengs zóó redeneeren: Wanneer 't mogelijk is, dat er geen enkel betrouwbaar bericht omtrent zoo machtige dingen als den val en de opstanding van Christus bestaat, dan is het zeer onwaarschijnlijk, dat deze „feiten" metterdaad plaats grepen.

Dat de Ethischen zelf niet tot deze conclussie komen, vindt zijne oorzaak in de omstandigheid, dat zij hun uitgangspunt niet kiezen in de Schrift maar in de ervaring in de gemeenschap met Christus gemaakt.

Sprekende over het voorwerp van onderzoek der Dogmatiek, betoogt prof. Muller: „Wil men echter een constanten factor, waarvan het wezen onveranderd blijft, ook al wisselen de vormen, als voorwerp van onderzoek, dan is van zelf als zoodanig aangewezen: *het Christelijke geloofsleven.* Het is *Schleiermacher's* verdienste in deze richting het dogmatische denken geleid te hebben. Uit het leven heeft zich de leer ontwikkeld; want van dat leven trachtte zij de uitdrukking te zijn. Tot dat leven worde alles teruggebracht, en aan den eisch van dat leven moet — zal het wèl zijn — door de leer steeds worden voldaan (Handboek der Dogmatiek, blz. 5).

Niet anders oordeelt Valeton.

„Niet omdat men bezwaren had tegen bepaalde formuleeringen inzake de geloofsleer, trok men zich terug op het terrein van het geloofsleven, maar omdat men met beide voeten stond op het terrein van het geloofsleven, kon men, zonder zijn geloof te verliezen, bezwaren hebben en uitspreken tegen formuleeringen in zake de geloofsleer, en kon men ten opzichte van den bijbel resultaten van wetenschappelijk onderzoek aannemen, ook al waren die in lijnrechten strijd met overgeleverde voorstellingen, zonder daarom in den bijbel toch eenigszins minder te hooren het levende woord van den levenden God" (De Ethische Richting, blz. 8, 9).

„Hierin ligt de eigenaardigheid van het ethisch standpunt. Ik omschrijf het als: de absolute verzekerdheid omtrent de realiteit, afgezien van alle daarvan vroeger of later gegeven of nog te geven voorstellingen, van hetgeen God den mensch in Jezus Christus geschonken heeft, zijn openbaring, de verzoening in en door hem, het leven, dat hij aangebracht heeft. Ik zou het ook kunnen omschrijven, genomen van eenigszins anderen kant, als: het poneeren van de absolute zelfstandigheid van het geloofsleven, als hebbende zijn zekerheid alleen in zichzelf" (t. a. pl., blz. 10).

„Geloof in dezen zin geeft verzekerdheid. Die gelooft kan zeggen, ik weet, omdat ik met de dingen Gods in aanraking gekomen ben; ik ben er mee in aanraking gekomen, en daarom ben ik er van verzekerd, en daarom bouw ik mijn leven er op. Geloof brengt ervaring mee. Men mag *geloof* en *geloofserva-*

ring niet met elkander verwarren; maar toch, het een laat zich niet van het andere scheiden; wij gelooven, en in diezelfde mate ervaren wij; wij ervaren en daarom gelooven wij" (t. a. pl., blz. 13).

De gedachtengang van de Ethische Theologie is dus deze: Jezus Christus is degene, in wien God zich der menschheid meegedeeld, in wien Hij de wereld met zichzelven verzoend heeft. Ook aan mij heeft God het leven in Christus Jezus gegeven. Dientengevolge ben ik persoonlijk met de dingen Gods in aanraking gekomen. Krachtens mijne geloofservaring geloof ik nu aan de waarachtigheid dezer dingen Gods, of m. a. w. ben ik absoluut verzekerd omtrent de realitéit van hetgeen God den mensch in Jezus Christus gegeven heeft.

Maar dan is het ook begrijpelijk, dat de Ethischen zich onmogelijk kunnen laten inlijven bij het leger der vrijzinnigen.

Wie zegt: krachtens de wedergeboorte, het uit God in Christus mij meegedeelde leven, geloof ik, dat God zich in Christus openbaarde, dat Christus de Zone Gods is, dat God in Christus de wereld met zichzelven verzoende, dat God in Christus den mensch zijn leven meedeelt, is niet eens geestes met de Evangelischen en de Modernen.

Wie waarlijk wedergeboren is, zal dan ook niet tot ongeloof vervallen, als hij de zienswijze der Ethischen over de Schriftkritiek, den val, de evangelische berichten van de opstanding onzes Heeren enz. kennen leert.

Maar hoe licht zal wie de krachten des koninkrijks niet in zich werken voelt, daartoe geraken.

Het uitgaan van eigen geloofservaring schijnt een sterk en mooi uitgangspunt. Heel wat sterker en mooier dan dat van hen, die altoos weer de autoriteit der H. Schrift en de leer vooropstellen.

Meer dan schijn is dit echter niet.

Immers rijst hier aanstonds de vraag: Hoe weet gij, dat wat gij voor mededeeling van Goddelijk leven aan u zelven houdt, metterdaad Goddelijk leven is?

Hierop mag men niet antwoorden, ik geloof, dat het Goddelijk leven mij geschonken is, omdat vrede, troost, vreugde en

levensmoed thans mijn deel zijn. Immers zeggen de Evangelischen evenzeer, dat zij zich in het bezit van deze kostelijke schatten mogen verheugen. En putten de Roomschen niet evenzeer troost en kracht uit hun geloof? Ja geldt van de edelste heidensche wijsgeeren niet, dat zij voor hoofd en hart rust vonden in hunne levens- en wereldbeschouwing? Wie op deze wijze redeneert, zet de deur open voor het meest krasse subjectivisme.

Onomwonden hebben dan ook de Ethischen erkend, dat zij op deze vraag geen ander antwoord kúnnen geven dan dit: Ik weet, dat het Goddelijk leven mij is meegedeeld, omdat ik mij hiervan bewust ben. In zijne belangrijke verhandeling over de „Theologie van Prof. Dr. Daniël Chantepie de la Saussaye merkt Bavinck dan ook op: „Omdat de Heilige Geest laatste en diepste grond is des geloofs, kan de la Saussaye op de vragen: hoe hij weet, dat wat hij in zich ervaart de H. Geest is, dat die H. Geest een Goddelijk persoon is en dat er een onderscheid is tusschen het natuurlijk en geestelijk levensbeginsel, geen ander antwoord geven dan een beroep op de bewustheid van den Christen; God geeft hem alzoo te gelooven; de Christen weet, dat de religieuze waarheid niet eene vrucht is van zijn eigen subjectieven gemoedstoestand maar van openbaring en mededeeling Gods aan zijn geest" (2e druk, blz. 62).

Zonneklaar blijkt uit deze opvatting, hoezeer de waarde der Heilige Schrift onderschat wordt.

De Ethischen mogen mooie bladzijden wijden aan de schoonheid en het nut der Heilige Schrift, zij hield voor hen op te zijn de laatste grond des geloofs, het principium cognoscendi.

Niet aan den Bijbel moet ontleend de beschrijving van het leven der wedergeboorte — maar aan hetgeen de Christen in zijn binnenste ervaart. En evenmin moeten uit den Bijbel geput de kenmerken, waaraan wij weten kunnen, of wij al dan niet uit den dood in het leven overgingen — neen, de uitspraak van ons zelfbewustzijn, dat wij het leven Gods deelachtig zijn, is ons genoeg.

Vandaar dan ook, dat zulk eene groote beteekenis wordt toegekend aan de Christelijke conscientie. Feitelijk is niet de Heilige Schrift maar het geweten de toetssteen der waarheid. Wat

met de eischen en behoeften van het geweten harmoniëert, is waarheid, maar datgene, waaraan het geweten geen getuigenis geeft, is een dor leersysteem, waaraan geen realiteit beantwoordt. Het collectieve geweten van de gemeente beslist over de vraag, wat waarheid is. Wanneer den mensch in het geweten niet geschonken was de norm ter onderscheiding van waarheid en leugen, dan was er voor hem geene zekerheid te bekomen, en dan restte hem niet anders dan een troosteloos scepticisme.

Dat metterdaad door de Ethischen deze groote beteekenis aan de Christelijke conscientie toegekend wordt, is niet slechts door Chantepie de la Saussaye (l' Esprit de la vérité, résidant dans l' Eglise et se traduisant dans la conscience de l' Eglise, forme le tribunal suprême,) maar ook door J. H. Gunning (Sr.) duidelijk uitgesproken. Aan de brochure, waarin Ds. Beversluis de hoofdgedachten van Gunnings Theologie saamvatte, ontleen ik, ten bewijze dezer uitspraak, de volgende aanhalingen: „In de instemming onzer conscientie met de collectieve conscientie der geheele gemeente ligt de waarborg, dat wij niet fantastisch onzen eigen weg volgen". „Het feit der zedelijke verplichting in ons onderstelt een wil; een scheppende wil boven ons; want er is geen verplichting jegens een wet, slechts jegens een Wetgever." „Zij, die de verzoening in Jezus Christus aangenomen hebben, gaan uit van het geloof aan de onbedriegelijkheid van het zedelijk oordeel, dus van God in ons, in den mensch. Van het geloof aan God en aan den mensch beide, want beide, God en mensch zijn geopenbaard als eenheid in Jezus Christus, beider Middelaar" (t. a. pl., blz. 27).

De lezer zie hierbij echter niet over het hoofd, dat ik opzettelijk den term „Christelijke conscientie" bezigde. Want bij den heiden is het geweten nog niet de onfeilbare en onveranderlijke maatstaf van goed en kwaad, van waarheid en leugen. Wel heeft ook het geweten bij de heidenen groote beteekenis. Het staat in het nauwste contact met het leven Gods zelf. Het geweten des menschen is de openbaring van de werkzaamheid des Heiligen Geestes in de wereld. Sterker nog. In het geweten van den heiden is potentiëel Israëls wet en profetie gegeven, ja zelfs de komst van den Christus wordt er door gepostuleerd. De Gereformeerde Theologie vatte dan ook het onderscheid

tusschen de natuurlijke en de bijzondere openbaring niet juist op. Van eene absolute tegenstelling tusschen Israël en de volken mag geen sprake zijn. Het onderscheid tusschen den godsdienst van Israël en de godsdiensten der heidenen mag niet aldus gekarakteriseerd: de ware religie tegenover de afgoderij, maar de hoogere religie, die zich uit de lagere ontwikkeld heeft.

Maar ik keer tot mijn uitgangspunt terug.

We zagen, welk antwoord wordt gegeven op de vraag: Waaraan kunt gij weten, dat wat gij voor mededeeling van Goddelijk leven houdt, metterdaad Goddelijk leven is. Hiervoor wordt verwezen naar de uitspraak van ons zelfbewustzijn.

En ditzelfde weinig bevredigende antwoord, wordt ook gegeven op de vraag der Modernen: Welken grond hebt gij voor uw geloof aan de Drieëenheid, de voldoening van Christus enz.? Immers heet het ook dan: „Gij vraagt een grond voor onzen grond? Met andere woorden: Gij vraagt naar ons recht om dit te gelooven, dit te belijden, en dus .... om als orthodoxen te bestaan. En hier moeten wij volkomen onze onmacht erkennen. Wij kunnen dat recht niet bewijzen, een grond voor onzen laatsten en diepsten grond kunnen wij niet aangeven; ons recht om te bestaan ligt .... ja, in de diepste geheimen van het bestuur van Hem, die niet antwoordt van zijne daden. Een ander recht hebben wij niet dan dit, dat God ons geeft deze dingen te gelooven, en ons daarmee oplegt ze te belijden. Dat is een recht, dat wij evenmin van menschelijke erkentenis afhankelijk stellen, als wij het van menschen ontvangen hebben, of bevreesd zijn, dat het ons door menschen kan ontnomen worden (Ik ontleen dit woord van Chantepie de la Saussaye aan de toespraak „Ethisch" van Valeton, blz. 41). Ons geloof aan de Drieëenheid, de vleeschwording des Woords rust dus ter laatste instantie niet op de Heilige Schrift maar op de uitspraak van ons zelfbewustzijn, van de christelijke conscientie.

Gunning en met hem vele Ethischen dragen dan ook gaarne dezen gedachtengang voor. De menschwording van den Christus en de opstanding uit de dooden zijn openbaringen van diezelfde hoogere wereld, waaruit mij het Goddelijk leven toegevloeid is, waardoor ik wedergeboren ben. Waar nu voor den Christen vaststaat, dat hij wedergeboren is, daar is zijne eigene

wedergeboorte voor hem het bewijs, dat hij geene kunstige verdichte fabelen navolgt, als hij de vleeschwording en de opstanding belijdt.

Hoezeer dan ook prof. Gunning den Bijbel meermalen „het geschreven Woord Gods" noemt — toch acht hij de kritiek alleszins geoorloofd. Mits de kritiek slechts ethisch zij, d. w. z. mits slechts elk verhaal der Heilige Schrift getoetst worde aan het geheel van het zedelijk religieuze leven. Past een verhaal in dat geheel, dan is het geloofwaardig; past het daarin niet, dan kan het niet door ons aanvaard. Het verhaal van Jezus' geboorte moge dan ook wetenschappelijk-kritisch onzeker geacht kunnen worden, het past „in het geheel van de Vleeschwording des Woords" en dientengevolge wordt het door het geloof voor waarachtig gehouden.

Hoe zwak dit subjectieve standpunt is, is door Valeton zelf gevoeld. In 1904 legde hij voor zijne studenten deze gewichtige bekentenis af: „Er is voor de ethische richting een heel groot gevaar. Er zijn menschen, die ik geneigd zou zijn — indien het woord niet dwaas was — ultra-ethisch te noemen. Het ligt hierin, ik zal niet zeggen, dat men te subjectief is, maar wel dat men zichzelf te veel beschouwt, onwillekeurig natuurlijk, als het middelpunt der dingen en dus ook als den toetssteen er van. Dit is het gevaarlijke van alles wat den kant der z.g. ervaringstheologie uitgaat. Men zou willen bouwen, ook zijne theologie, op eigen ervaring, en alles wat men zelf niet kent, eenvoudig ter zijde laten. De ethische richting is daarom dikwijls bestreden als weer in het leven roepende, willens of onwillens, het denkbeeld der illuminatie, dat in de kerken der hervorming zoo heel veel kwaad heeft gewrocht, dat den bijbel ter zijde legt, en dientengevolge in onbestemde, niet zelden zeer verkeerde fantasiën verloopt. Daarvoor moge aanleiding gegeven zijn; het is toch ten onrechte. Neen, dat bedoelen wij niet. Wij weten heel goed, dat als Johannes schrijft, I Joh. 2 : 20, doch gij hebt de zalving van den Heilige, en gij weet alle dingen, vg. ook vs 17, wij zulk een woord, ook in geestelijken zin, niet maar eenvoudig op ons zelf mogen toepassen, en doen, als hadden wij aan onze ervaring, aan onze zalving genoeg. Zulk een woord is gezegd tot de gemeente in haar geheel, en heeft

bovendien zijne bijzondere toepassing („Ethisch", blz. 23).

Met alle achting voor een geleerde als Valeton wil het mij toch voorkomen, dat, wat hij hier „ultra-ethisch" noemt, de gangbare opvatting der Ethischen is. Het mocht mij ten minste niet gelukken in te zien, waarin de gewone en de „ultra-Ethischen" van elkander verschillen.

Het is waar, dat Valeton hier van den enkelen Christen komt tot de gemeente. „De gemeente heeft haar bezit en van dat bezit getuigt zij; zij is iets en zij zegt, wat zij is; en ook haar Theologie berust daarop" (blz. 23). Maar wordt metterdaad de grond, waarop het geloof rust, zooveel hechter, als in de plaats van onze persoonlijke ervaring — de geloofservaring van de gemeente wordt gesteld?

Daarbij komt Valeton, mijns bescheiden inziens, meermalen in tegenspraak met zichzelven. Het schijnt mij toe, dat op Valeton zelf toepasselijk is, hetgeen hij van de „ultra-Ethischen" zegt. Dat hij zelf uitgaat van zijn persoonlijk geloofsleven, zijne persoonlijke geloofservaring — en hij zelfs bij het aangeven van zijn standpunt, zijne eigene ervaring lang niet altoos in onmiddellijk verband brengt met „het geloof der gemeente." Ik wijs nogmaals op uitspraken als deze: „Ik omschrijf de eigenaardigheid van het ethisch standpunt als de absolute verzekerdheid omtrent de realiteit, afgezien van alle daarvan vroeger of later gegeven of nog te geven voorstellingen, van hetgeen God den mensch in Jezus Christus geschonken heeft, zijn openbaring, de verzoening in en door hem, het leven, dat hij aangebracht heeft. Ik zou het ook kunnen omschrijven, genomen van een eenigszins anderen kant, als: het poneeren van de absolute zelfstandigheid van het geloofsleven, als hebbende zijn zekerheid alleen in zichzelf." (De Ethische Richting, blz. 10.) „Die gelooft, kan zeggen: ik weet, omdat ik met de dingen Gods in aanraking gekomen ben; ik ben er mee in aanraking gekomen, en daarom ben ik er van verzekerd, en daarom bouw ik er mijn leven op. Geloof brengt ervaring mee. Men mag geloof en geloofservaring niet met elkander verwarren; maar toch, het een laat zich niet van het andere scheiden; wij gelooven, en in diezelfde mate ervaren wij; wij ervaren en daarom gelooven wij" (blz. 13). „Als wij belijden, dat God in Christus de wereld

met zichzelf verzoend heeft, en zeggen daarvan verzekerd te zijn, omdat wij zelf de vruchten er van bezitten.... (blz. 14).

En Gunning spreekt niet anders.

„Te gelooven, dat God Christus uit de dooden opgewekt heeft, wat beteekent het anders, dan zijn leven, zijn verheerlijkt, goddelijk leven uit de werkingen, uit de ervaring des harten aangaande zijn persoonlijke mededeeling van zichzelven te gelooven" (Beversluis, t. a. pl., blz. 15). „Dit feit (bedoeld is de opstanding van Christus) is ons de meest gewisse van alle werkelijkheden op grond van de ervaring des geloofs" (blz. 16).

Waarlijk als ik deze en soortgelijke uitspraken van de corypheeën der Ethische Richting nalees, dan kan ik niet anders zien, of zij doen hier zelf, wat Valeton zoo bedenkelijk acht, nl. hun geloof en hunne Theologie bouwen op hunne persoonlijke ervaring.

Ik sprak mij daar even opzettelijk zeer voorzichtig uit.

Immers klagen de Ethischen telkens, dat anderen hen niet begrijpen. Zoo is het niet alleen thans naar aanleiding van de brochures van Ds. Hulsman, maar zoo was het steeds.

Me dunkt, niemand zal aan Bavinck de eer betwisten, èn dat hij er steeds naar streeft anderer gevoelen zoo objectief mogelijk weer te geven èn dat hij deze kunst uitnemend verstaat. En toch klaagde Valeton, dat Bavinck meermalen aan Chantepie de la Saussaye geen recht laat wedervaren. „Over Bavincks „korte omschrijving" van het begrip van het Ethische heeft hij zich verbaasd. Bavincks uiteenzettingen kunnen ons de la Saussaye niet doen verstaan" (Ethisch, blz. 32 en 36).

En eenzelfde oordeel wordt door Valeton over den Hervormden Predikant H. H. Barger geveld. Zijn boekje „de Ned. Herv. Kerk in haren tegenwoordigen toestand" is voortreffelijk. Tegen de karakteristiek der Ethischen als degenen, die zeggen: „door het leven tot de leer" heeft hij geene bedenking. Niettemin heet het straks, dat Barger „de verhoudingen omkeert en daarmede weder het ethisch beginsel in zijn wezen miskent" (De Ethische Richting, blz 8).

Wie dus beproeft — en ik mag me deze uitweiding veroorloven, waar ik geene systematische behandeling van de Ethische

Theologie maar slechts enkele opmerkingen over de Ethische Richting toezegde — de hoofdgedachten van de Ethischen weer te geven, bevindt zich op een terrein vol voetangels en klemmen. En wat aan zoovelen in vroegere en in de tegenwoordige dagen overkwam, zal waarschijnlijk ook wel mijn lot zijn. Hoezeer ik ernstig poogde de Ethischen te verstaan, toch zal het straks ook wel tot mij zijn: Gij hebt ons niet begrepen.

Ik zeg dit niet ironisch.

Niet om te kwetsen.

Ik spreek in ernst, terwijl 't mij leed doet zóó te moeten spreken.

Het is hoogst moeilijk de opvattingen der Ethischen weer te geven.

Hunne Theologie mist eenheid.

En vandaar, dat wanneer van Gereformeerde, Evangelische of Moderne zijde over de Ethische Richting wordt gehandeld, het verschijnsel zich telkens voordoet, dat wat als eene opvatting der Ethischen wordt voorgesteld, als zoodanig door hen niet aanvaard, en door hen iets anders daarvoor in de plaats geboden wordt.

Zoo zou men mij, naar aanleiding mijner opmerking, dat de Ethischen hunne overtuiging, ja hunne Theologie bouwen op hunne persoonlijke geloofservaring in verband met de geloofservaring der gemeente, kunnen wijzen op deze woorden van Gunning: „Onze grond, ons uitgangspunt, is niet ons zelfbewustzijn, ons geweten, of iets dergelijks; maar enkel en alleen de levende, persoonlijke in Christus geopenbaarde God, gekend naar den regel der Heilige Schrift, voor welke wij als Christenen met de geheele levende gemeente van alle eeuwen onvoorwaardelijk en met vreugde buigen, zonder daardoor in het allerminst eigen of anderer wetenschap te beperken" (Beversluis, t. a. pl. blz. 33)

Welnu, ik geef toe, dat deze woorden de opvatting toelaten, dat Gunning het door anderen hem toegeschreven subjectieve standpunt niet inneemt. Maar waar hier zoovele andere uitspraken tegenover staan; waar zijn lijfspreuk is „de ware Theologie heeft tot object de geloofservaring der gemeente"; en waar we zoo even reeds zagen, dat het onvoorwaardelijk en

met vreugde buigen voor de Heilige Schrift de kritiek niet buitensluit; daar meen ik toch, dat men hem geen onrecht doet, als men zich aan zijne doorgaande uiteenzetting houdt en eene uitspraak als bovengenoemd òf naar analogie zijner doorgaande opvattingen uitlegt òf haar als eene innerlijke inconsequentie ter zijde stelt.

Hoe moeilijk het overigens is de Ethischen goed te verstaan, blijke voorts nog uit dit sterk sprekende staaltje.

Ds. Beversluis poneert de stelling: „Wanneer Gunnings zoon, Dr. Gunning, pred. te Utrecht, het in zijn jongste geschrift „God beveelt" voorstelt, alsof zijn vader de godgeleerdheid in 't algemeen heeft opgevat als hebbende tot object niet den godsdienst maar God, is dit onjuist".

Nu acht ik mij niet bevoegd, om uit te maken, wie van beide gelijk heeft. Maar is het niet opmerkelijk, dat zelfs niet klaar is wat over zulk een cardinaal punt het gevoelen van wijlen prof. Gunning was. Het is immers niet te denken, noch dat deze begaafde zoon zoo weinig studie van zijns Vaders geschriften maakte, dat hij zich hier kortweg heeft vergist, noch dat Ds. Beversluis bij zijn onderzoek naar Gunnings standpunt in dit opzicht eenvoudig geheel mis getast heeft.

Van hoeveel gewicht zou het dan ook zijn als ons eens eene Ethische Dogmatiek geschonken werd.

Men versta mij wel.

Ik weet zeer goed, dat de Etischen niet naast de Gereformeerden, de Lutherschen, de Arminianen, de Evangelischen, de Modernen als eene groep, eene partij, eene gezindheid willen worden aangemerkt. Zij willen er niet van weten, dat naast de Gereformeerde, de Moderne, de Evangelische van eene Ethische Theologie of Ethische Dogmatiek wordt gesproken. Ethisch is volgens hen niet een bepaald stelsel op Godgeleerd terrein.

Met de qualificatie „Ethisch" wordt niet bedoeld eene eigene Theologische richting, maar de aanduiding van het wezen des Christendoms, het beginsel zelf der Theologie, het eigenlijk Christelijke beginsel. Ethisch wijst een bepaalden gang, eene methode van onderzoek aan. Ethisch wil zeggen, dat men ook in zijne Theologie geen oogenblik staan blijft bij het begrip,

maar dit telkens weer toetst aan de geestelijke realiteit.

De waarheid, zoo zegt men, die door God geopenbaard is, is Ethisch d. i. zij richt zich tot het hart en niet in de eerste plaats tot het verstand van den mensch. En dientengevolge moet ook de Theologie „Ethisch" zijn, d. w. z. voor alles wat daar in ter sprake komt, moet het uitgangspunt der behandeling genomen worden, niet in iets abstracts, dat als zoodanig geopenbaard zoude zijn, maar in datgene, wat het bindt aan het leven, en het in zijne mate de uitdrukking doet zijn eener realiteit.

Maar al houd ik dit scherp in het oog, toch herhaal ik den wensch: Mocht ons eene Dogmatiek, van de Ethische methode van behandeling uit, gegeven worden!

Trouwens, Valeton zelf heeft reeds in 1904 uitgesproken, dat aan een „goede Dogmatiek van uit het ethisch beginsel behoefte bestaat" — al bracht hare verschijning het gevaar mee, dat „de resultaten van dezen dogmaticus als het ethisch systeem zouden worden beschouwd."

Kampen, April 1912 HONIG.

(Slot volgt.)

JOODSCHE INVLOEDEN IN HET NIEUWE TESTAMENT.

I.

Audi et alteram partem.

Het artikel *Een en ander over de taal van het Grieksche Nieuwe Testament*[1]) heeft trachten aan te wijzen, dat bij den tegenwoordigen stand der wetenschap slechts uiterst weinig eigenlijke Semietismen in het N. T. zijn te vinden. Dat de auctores secundarii van het N. T. Semieten van oorsprong waren, openbaart zich hoofdzakelijk daarin, dat zij een bijzondere voorkeur hebben voor uitdrukkingen, woordverbindingen, enz., die het Hebreeuwsch of Arameesch met het Grieksch gemeen heeft. Daardoor krijgen m. n. de synoptische Evangeliën wel een Semietische kleur, maar meer ook niet. *Klostermanns:* „Semitisch aber auch Griechisch" [2]) zal wel langen tijd de beste teekening blijven van veel, dat we bij de Synoptici ontmoeten. Dat de toestand zoo is, kan ons allerminst verwonderen, als we bedenken, dat zelfs in de *Mischna*, ondanks de met den tijd toenemende vijandschap der Joden tegen al wat Helleensch was, tal van aan het Grieksch ontleende woorden worden gevonden [3]). Zoo mag op 't oogenblik als vaststaand worden aangenomen, dat, nu het N. T. in het Grieksch is geschreven en we dus zijn taal allereerst door vergelijking met ander Grieksch hebben te beoordeelen, het Nieuw-Testamentisch Helleensch wel wijst op Semietische schrijvers, maar toch op zichzelf goede *κοινή* is.

Evenwel, we hebben daarmede nog lang niet het laatste woord gesproken over den arbeid der geleerden, die tot betere verklaring van het N. T. steeds met de Semietische talen voor

---

1) Geref. Tijdschrift XII, bl. 114—123.
2) *Klostermann-Gresmann*, Matth., bl. 170; vgl. ook *Deissmann*, Urgesch. des Chr. i. L. der Sprachf., bl. 4.
3) *P. Fiebig*, Das Griechisch des Mischna, Z. N. T. W. 1908, bl. 297—314, vooral bl. 309.

den dag komen. Hun streven gaat veel verder dan dat van *Deissmann* c. s. Bij *Deissmann* gaat het bovenal om de taal, bijna alleen om de taal, hij gaat na, of hij de bij den eersten aanblik opvallende zegswijzen, constructies, woorden van het N. T. ook elders kan vinden. En daarbij blijft het. Maar bij de richting, die ik nu maar kortheids- en duidelijkheidshalve als de *Judaistische* zal aanduiden, gaat het om veel meer dan de taal, is de taal tot op zekere hoogte slechts bijzaak, het gaat door de taal op den inhoud aan. Dat dit juist is, blijkt b.v. reeds bij *Dalman*. Hoewel deze zich in zijn Worte Jesu I de vraag stelt, wat heeft Jezus in het Arameesch gezegd en zich dus schijnbaar alleen met de taal bezig houdt, komt hij weldra op ander terrein. Wanneer *Dalman* b.v. zoekt naar de Arameesche uitdrukking voor *koninkrijk der hemelen* [1]), dan is hij al heel spoedig op het gebied van den inhoud. En als men zien wil, waartoe deze richting ten slotte komt, let dan — om eens een boek te noemen, dat in veler handen is — op *Boussets* verklaring der Openbaring van Johannes [2]). Toch, al kent *Bousset* reeds grooten invloed aan het zg. „*Spätjudentum*” toe, er zijn er, die nog veel verder gaan. Om nu maar bij de Openb. te blijven — mannen als *Visscher* maken haar tot een Joodsch geschrift, stellen haar feitelijk op één lijn met verschillende Joodsche apokryphen en pseudepigraphen [3]). Deze richting, die hier al zeer beslist in de religionsgeschichtliche is ontaard, wint nog altijd veld, zoodat er thans nog meer reden is voor de klacht, die *E. H. van Leeuwen* reeds in 1898 slaakte: „Men is hard op weg, het Christendom te enten op dien kranken uitwas der Oudtestamentische profetie” (nl. de Joodsche Apokalyptiek [4]).

Elke ernstige studierichting heeft recht op behoorlijke waardeering. D. w. z. wie zelf prijs stelt op den naam wetenschappelijk, heeft er zich rekenschap van te geven, hoeveel hij op zijn standpunt mag overnemen, van hetgeen anderen hebben gedaan en onderzocht. Daarom willen we in dit artikel de vraag onder

---

1) Worte Jesu I, bl. 75 vlg.
2) In *Meyers* Kommentar, sinds 1896.
3) Vgl. *Bousset*, a. w., bl. 166.
4) Parousieverw. in het N. T., bl. V; vgl. voorts *Biesterveld*, Jongste Methode verkl. N. T., bl. 10 vlg. en mijn proefschr., bl. 22.

de oogen zien, wat kunnen wij Gereformeerden met onze Schrift-
beschouwing, want daarop komt het ook thans weer bovenal
aan, leeren van de mannen van wetenschap, die veel in het N.
T. willen verklaren of verduidelijken door Semietische, Joodsche
factoren. Vooral hier mogen we ons niet aan dezen plicht
onttrekken. De Judaisten toch — vooral *Fiebig*, een hunner
uitnemendste vertegenwoordigers, is er sterk in[1]) — klagen
telkens over achteruitzetting. Te begrijpen is dit wel. *Deissmann*
heeft veler aandacht geboeid en hij heeft vóór, dat de meeste
theologen beter met Grieksch op de hoogte zijn dan met Ju-
daica en Rabbinica, zoodat ze gemakkelijker naar *Deissmann*,
dan naar *Fiebig* luisteren. Zelfs is er daardoor een zekere
rivaliteit ontstaan. Als *Fiebig* c. s. *Deissmann* eens een vlieg af
kunnen vangen, laten ze het waarlijk niet[2]). Dit moet in allen
gevalle gezegd, dat men over 't algemeen wel eens te ver met
Deissmann is meegegaan, ook zijn excessen heeft aanvaard,
terwijl daarentegen veel te weinig aandacht is geschonken aan
hetgeen groote geleerden als *Dalman*, *Fiebig*, *Wellhausen* e. a
voor de verklaring van het N. T. hebben gedaan.

Na deze wel wat lange, doch, naar ik hoop, niet overbodige
inleiding — ik vraag er in 't voorbijgaan verschooning voor —
komen we tot de zaak zelf. En dan moeten we vooropstellen
een ouden beproefden regel: *Qui bene distinguit, bene docet.* Want
het moge hier gaan om een richting, die zich als homogeen
aandient, inderdaad omsluit ze zeer verschillende stroomingen.
Laat het mij zóó zeggen, als wij Gereformeerden met deze
richting in aanraking komen, dan zien we allerlei. Veel dat
ons aantrekt, maar niet minder veel, dat absoluut verwerpelijk
is. Vandaar dat ons oordeel over een en ander zeer verschil-
lend zal zijn. Geen wonder, als men zich herinnert, dat eigen-
lijk alle theologische richtingen hier zijn vertegenwoordigd, het
loopt van de puur philologische tot de zuiver religionsgeschicht-
liche toe. Het spreekt van zelf, dat we op dat philologische
niet nader ingaan, omdat we vertrouwen, dat we dit door

1) Zie b.v. het aangehaalde art. Z. N. T. W. 1908; Aufgaben N.
T. Forschung 1909, bl. 10 vlg.

2) Een eigenaardig voorbeeld is de strijd over ἱλαστήριον Z. N.
T. W. 1903.

het in den aanhef genoemde artikel genoegzaam onder de oogen hebben gezien.

Het eerste, wat we moeten doen, is van een groot terrein te zeggen, dat we het buiten onze beschouwingen laten. Voor ons bestaat er een principiëel verschil tusschen het Oude en Nieuwe Testament eenerzijds en alle andere geschriften, die door Joden werden geschreven, van welken aard ze ook mogen zijn (apokryphen, pseudepigraphen, talmud, midraschim). In onzen Bijbel vinden we de Godsopenbaring, het woord, dat heilige mannen hebben gesproken, gedreven door den Heiligen Geest. Al het andere is menschelijk werk. Omdat Oud en Nieuw Testament beide, hoewel in verschillenden vorm, de openbaring geven van denzelfden God, moeten Oud en Nieuw Verbond ten zeerste overeenkomen, moet ook m. n. het Nieuwe Testament juist door de bijzondere wijze, waarop de graphische inspiratie bij de apostelen en evangelisten werkte, zeer dikwijls den invloed van het Oude verraden. Maar dat is geen *Joodsche*, dat is *Goddelijke* invloed. Wij willen thans spreken over hetgeen *speciaal Joodsch* is. Er hebben zich bij het Israelietische volk in den loop der geschiedenis tal van zeden en gebruiken, tal van eigenaardigheden op elk gebied ontwikkeld, die soms wel hun aanleiding vonden in het O. T., maar die er allerminst op rustten of uit volgden, ja die er soms in lijnrechten tegenspraak mee waren [1]). Van *die* eigenaardigheden spreken ons talrijke Joodsche geschriften. Onze tijd wil ze gebruiken om het N. T. beter te verstaan. De vraag is, kan dat en tot op welke hoogte kan het [2]). Om deze vragen te beantwoorden moeten we weer nader onderscheiden.

Het N. T. (vooral de evangeliën) brengt ons in aanraking met Joden, met Joden, die het leven van hun tijd leefden, die zich niet alleen gedroegen naar de voorschriften van het O.

---

1) Matth. 15 : 3—6.

2) Reeds vroeger heeft men in Nederland, hoewel op geheel andere wijze dan wij thans, deze vragen gesteld en beantwoord, zie de proefschriften van *J. A. C. van Leeuwen* en *Slotemaker de Bruine*. Vgl. over deze werken *Schnedermann*, (onder wiens invloed ze zijn geschreven), Vorstellung vom Reich Gottes, II, bl. 13, 20, 45 en over dit laatste boek weer *Slotemaker de Bruine*, Theol. Stud. XV, bl. 27—68.

T., maar evenzeer, naar al hetgeen de schriftgeleerden hadden voorgeschreven. Jezus zelf verklaart, dat dit niet maar geoorloofd, doch zelfs plicht was, als slechts de onderhouding van het gebod Gods niet werd opgeofferd aan het wandelen naar menschelijke inzettingen (Matth. 23 : 2 en 3). Zoo onderstellen de evangeliën overal kennis van Joodsche zeden en gewoonten, kortom van tal van dingen, waarover het O. T. als zoodanig ons niet inlicht. Nu spreekt het wel van zelf, dat Joodsche geschriften, die ons dat leven verklaren, wijl ze de voorschriften bevatten, waarnaar het was ingericht, ons gewichtige diensten kunnen bewijzen om het N. T. beter te verstaan. En niet minder gewichtige diensten kunnen ons deze geschriften bewijzen, als ze ons staaltjes toonen uit het Joodsche leven, waardoor ons evenzeer menigmaal veel, wat we in de Evangeliën lezen, duidelijker wordt. Gelijk men goed op de hoogte moet zijn met de talen, waarin de Schrift is geschreven, wil men haar recht leeren kennen, zoo is ook nauwkeurige kennis der realia vereischt om het Woord Gods goed te kunnen verklaren. Welnu, aan kennis dezer realia helpen ons vele geschriften der Joden.

Vraagt men nu welke geschriften het vooral zijn, die ons helpen kunnen aan kennis der realia van het Joodsche leven uit Jezus dagen, dan moeten we antwoorden hoofdzakelijk de *Mischna*, de *Tosephta*, en de drie oudste *Midraschim*.

Zooals men weet, is de *Mischna* het oudste gedeelte van den Talmud. [1]) Zij bevat hoofdzakelijk *halacha* d. i. de wetsuitlegging der Rabbijnen [2]). Hoewel de *Mischna* in haar tegenwoordigen vorm dagteekent uit de tweede eeuw na Chr., bevat zij toch niet alleen talrijke uitspraken van Rabbijnen uit en vóór Jezus' dagen (b.v. van de beroemde *Hillel* en *Schammai)*, maar moet zij ook zeker rusten op andere geschriften uit vroeger tijd. [3]) De leeftijd der meeste Rabbijnen, die in de *Mischna* sprekend worden ingevoerd, is vrij nauwkeurig bekend [4]). Houdt

---

1) *Strack*, Talmud, HRE 3e dr., 19, bl. 313 vlg.; *Schürer*, Gesch. Jüd. V. I 4e dr., bl. 113 vlg.

2) *Schürer*, a. w., II 3e dr., bl. 330 vlg.

3) *Schürer*, a. w., I 4e dr., bl. 122; *Strack* HRE 3e dr., 19, bl. 319.

4) *Schürer*, a w. I 4e dr., bl. 119 vlg.

men dit chronologisch verschil in het oog [1]), dan kan de Mischna ons natuurlijk uitnemend toonen èn wat èn hoe de Rabbijnen in Jezus' dagen leerden. Zij doet ons het Israelietisch leven onder de wet tot in bijzonderheden kennen [2]).

Hand aan hand met de *Mischna*, gaat de *Tosephta*. Zij behandelt over 't algemeen dezelfde zaken als de Mischna, schijnt soms zelfs nog andere bronnen te hebben gehad dan deze. Evenwel bevat zij meer *haggada* en heeft zij veel minder gezag dan de *Mischna* [3]).

Midraschim zijn Joodsche kommentaren op de boeken van het O. T. Men heeft ze in allerlei soort en uit allerlei tijd. De oudste dezer verklaringen *(Mechilta, Siphre, Sipha)* dagteekenen uit den Mischnatijd. Ze zijn behalve om de realia, die zij verhalen, bovendien evenals de *Targums*, de Arameesche paraphrasen van Hebreeuwsche bijbelboeken, belangrijk, omdat zij leeren, hoe de Joden het O. T. verstonden en verklaarden [4]).

Men begrijpt, dat de hier genoemde werken, wijl ze ons in den breede spreken van allerlei zeden en gewoonten der Joden, voor de verklaring van het N. T. van oneindig veel meer belang zijn, dan de meeste Joodsche pseudepigraphen en vele der apokryphen, omdat deze laatste geschriften, ook al zijn ze veelal ouder dan de *Mischna*, soms niet anders zijn dan in Joodsch brein opgekomen en te schrift gestelde fantasieën.

Het belang van de *Mischna* en verwante werken voor de kennis der realia in het N. T. wordt dan ook algemeen erkend. En dankbaar worden door theologen van allerlei richting de bekende werken van mannen als *Schürer* en *O. Holtzmann*, die ons niet het minst aan de hand van de Joodsche geschriften over het leven der Joden in Jezus' dagen willen inlichten, gebruikt, ja geplunderd en uitgebuit. Toch blijft er op dit gebied nog zeer veel te doen. Het is voor een Christen niet gemakkelijk den weg te vinden in de Joodsche litteratuur. Wanneer

---

1) *König*, Talmud und N. T., 1907, bl. 5 vlg.

2) *Fiebig*, Talmud und Theologie, 1903, bl. 1, 15 vgl.

3) *Schürer*, a. w. I 4e, dr. bl. 124.

4) *Strack*, Midrasch, HRE 3e dr., 13, bl. 784 vlg.; *Schürer*, a. w. I 4e dr., bl. 138 vlg.; *Fiebig*, Talmud und Theologie, bl. 5.

deze litteratuur — vooral het *institutum Judaicum Delitzschianum* te Leipzig geeft hier leiding en voorlichting — nauwkeuriger dan tot dusver wordt onderzocht, zal ongetwijfeld nog veel aan het licht worden gebracht, dat ons het N. T beter kan leeren verstaan [1]). Dat meerdere arbeid in deze richting èn dringend noodzakelijk èn uiterst moeilijk te volbrengen is, wordt duidelijk als men een groot geleerde als *Zahn* hoort klagen: In bezug auf das, was man den „jüdischen Hintergrund" der Lehre und Geschichte Jesu genannt hat, bedauere ich bekennen zu müssen, dass ich, bei aller Anerkennung der Wichtigkeit dieses Hilfsmittels zum Verständnis der Evv. und besonders des Mt. nicht gelernt habe, mit der Sicherheit und Selbständigkeit wie G. Dalman, A. Schlatter und H. Strack auf dem Gebiet der, im weiteren Sinne des Worts, *rabbinischen Literatur* mich zu bewegen [2]). Het verwondert anderzijds niet, als men ziet dat *Allen* — om nog eens over een kommentaar op Mattheus uit den laatsten tijd te spreken — onder zijn „authorities" tal van *Judaica* en *Rabbinica* opnoemt.

Al deze dingen spreken vanzelf. Toch willen we èn om duidelijk te laten zien, wat we hier in onderscheiding van hetgeen volgt, bedoelen, èn om het hooge belang, dat de verklaringen bij het licht der Joodsche litteratuur soms hebben, enkele voorbeelden geven ter verduidelijking.

In de Evangeliën hooren we Jezus telkens weer de wetgeleerden bestraffen vanwege hun futiliteiten, kleingeestigheden, waardoor ze de hoofdzaak der wet vergaten. Wordt dit niet volkomen duidelijk, als men vindt, dat een der traktaten van de *Mischna* (Seder II, tract. 7, Besa) zich voor een groot deel bezig houdt met de vraag, of een ei, dat op den Sabbath gelegd was, al dan niet mocht worden gegeten! Als we in den *Talmud* de wetgeleerden bezig zien om zich door allerlei kunstgrepen aan het gebod Gods te onttrekken met behoud van de letter, wordt ons dan niet duidelijk, waarom Jezus zeide: Gij hebt Gods gebod krachteloos gemaakt door uwe inzetting (Mark.

---

1) *Fiebig*, Talmud und Theologie 1903, bl. 22 vlg., Altjüd Gleichn. u. d. Gleichn. Jesu 1904, bl. 9.

2) Matthäus 2e dr., bl. 33.

7 : 13)? [1]) Maar ook, als ons de eerbied wordt geteekend, die het volk voor zijn leidslieden werd ingeprent en dien het ook inderdaad koesterde, begrijpen we dan niet, waarom Jezus zoo ernstig tegen de Schriftgeleerden waarschuwde (Matth. 23)? [2]) Wanneer we lezen, dat Rabbi *Jochanan ben Zakkai* (± 70 n. Chr.), leerling van *Hillel*, zijn gebedsriemen nooit aflegde [3]), verstaan we dan niet beter het „zij maken hun gedenkcedels breed" van Mt. 23 : 5? Is het om recht de geschiedenis van Jezus' laatste Pascha en de inzetting van het avondmaal te leeren kennen, niet van het grootste gewicht van de Rabbijnen te vernemen, hoe de Joden in Christus' dagen het Pascha vierden! [4]) De murmureering der Hellenisten, waarvan Hd. 6 : 1 spreekt, wordt nog veel begrijpelijker, als men weet, dat in den kring der Synagoge een zeer uitgebreide armverzorging bestond [5]). Doch genoeg van dit alles. Er zijn dingen, die van nog meer gewicht zijn.

Soms kan inderdaad kennis der Joodsche litteratuur ons op verrassende wijze helpen. Men weet, hoeveel er al te doen geweest is over het verschil tusschen de Synoptici en Johannes inzake Jezus' sterfdag. In de tweede eeuw had dit verschil allerlei scheuring ten gevolge. Na het concilie van Nicea scheidden zich zelfs de *quartodecimani* als sekte af. En wat schrijft nu *Fiebig?*: Beiden Traditionen lässt sich durch folgende Erwägung gerecht werden: im Talmud wird berichtet, dass die *Sadducäer* den 1 Passatag gern auf den Sonnabend fallen liessen, damit das Darbringen der Omergarbe am Sonntag geschehen könne. Sie legten Lev. 23, 11 „am Tage nach dem Sabbat" aus: am Tage nach einem Sonnabend, also am: Sonntag. Die Festsetzung des Monatsersten geschah nach dem ersten Sichtbarwerden des Neumonds. Kalender gab's ja noch nicht. Durch Betrügereien wussten sie es so einzurichten, dass der 14 Nisan meist auf einen Sabbat fiel. Die *Pharisäer* dagegen waren von

1) Een voorbeeld inzake de Sabbathsviering bij *Köning*, a. w., bl. 32.

2) *Schürer*, a. w. II 3e dr., bl. 322 vlg.

3) *Schlatter*, Jochanan ben Zakkai 1899, bl. 13.

4) Zie hier b.v. *Meyer Weiss* op Mt. 26 : 25.

5) *Schlatter*, a. w., bl. 25.

den Wochentagen in bezug auf das Passah unabhängig. Sie verstanden unter dem Sabbat in Lev. 23,11 den 1 Passatag. Danach würde die Differenz zwischen Joh. und den Syn. sich so lösen: Joh. folgt der herrschenden sadduzäischen Praxis, die Syn. der pharisäischen. Dass Jesus sich nach der Minderheit des Volkes, nach der pharisäischen Praxis richtet, hat darin seinen Grund: en sieht sein Ende nahen, und ehe er scheidet, will er seine Jünger alle noch einmal beisammen haben: „mich hat herzlich verlanget dies Passahlamm mit euch zu essen, ehe denn ich scheide". Daher benützt er den früheren, nicht den späteren Passatermin jenes Jahres. Auch der Talmud berichtet, Jesus sei „am Vorabend des Passah" gekreuzigt worden [1]). Natuurlijk spreken we hier niet nader over de zaak zelf, we gaan dus ook niet na of *Fiebig's* opmerking in elk opzicht juist is. Het is er ons thans om te doen alleen te wijzen op de groote beteekenis, die kennis van den Talmud heeft voor de verklaring van het N. T.

Doch de invloed van het Jodendom gaat nog verder. En dat op een wijze, die wel nauw met het reeds genoemde samenhangt, doch daarvan toch essentieel is onderscheiden. Over dien invloed spreken we in de tweede plaats.

Tegenover de hyperkritiek moge deze of gene er zich eens toe hebben laten verleiden, om uit de schriften van het N. T. aan te toonen, dat hare auctores secundarii Joden waren [2]), in het algemeen gesproken mag zeker gezegd, dat zulke arbeid is uilen naar Athene dragen. Dat Jezus uit Israël was naar het vleesch, zal niemand ontkennen. En gelooft men, dat de boeken van het N. T. zijn geschreven door hen, op wier naam zij staan, dan is het een uitgemaakte zaak, dat al deze geschriften, die van *Lukas* alleen uitgenomen, zijn gevloeid uit Joodsche pen, wil men, uit de pen van Jodenchristenen. Zoo heeft het de Heere gewild, gelijk Hij onder den ouden dag uit al de volkeren Israël als Zijn volk had uitverkoren en aan Israël Zijn woorden had toebetrouwd. Dat het N. T. van deze

---

1) Talmud und Theologie 1903, bl. 17 en 18.

2) Zoo *J. A. C. van Leeuwen*, De joodsche achtergrond van den Brief aan de Romeinen 1894.

dingen al de kenmerken draagt, is te verwachten. Jezus en de apostelen hebben het Joodsche leven geleefd, zij hebben zich in hun doen en laten als Israelieten gedragen. In en door dat Israëlietische leven hebben zij hun roeping vervuld. Maar daarom is het nog van te meer belang dat Israëlietische leven recht te kennen. Want hier gaat het maar niet — gelijk boven — om hetgeen door de prediking werd ondersteld, om de toestanden, waaronder zij optrad en waarop zij zich richtte, maar om de wijze zelf, waarop zij geschiedde, om het kleed, waarin zij zich hulde. Jezus en de apostelen brengen ons de Godsopenbaring van den nieuwen dag. Zij doen dat naar den Raad des Heeren voor een zeer groot gedeelte in Israëlietische vormen. Ook daar — waar gelijk bij Paulus inzonderheid — de taal Grieksch en gewoon Grieksch was, verloochent zich toch het Joodsche nooit. Laat ons ook dit met een enkel voorbeeld toelichten! Ieder heeft zich wel eens de vraag gesteld, hoe was het toch mogelijk, dat Jezus zoo maar rondwandelende op de wegen, door de steden en dorpen van Palestina het evangelie predikte. Hoe hadden al die menschen altijd maar den tijd om naar hem te hooren, vooral die velen, die toch waarlijk niet, omdat zij de zaligheid hunner ziel het hoogste achtten, hun werk verlieten en tot Jezus kwamen. Op die vraag is wel geantwoord, dat naar alle waarschijnlijkheid een der jaren, waarin Jezus predikte, een Sabbathsjaar was, zoodat toch veel arbeid stil lag [1]). Er moge eenige waarheid in dit antwoord liggen, er rijzen toch vele bedenkingen en alles verklaren, doet deze oplossing zeer zeker niet. Maar als we nu hooren, dat de Joodschen wetgeleerden ook de gewoonte hadden van stad tot stad te reizen en het volk te prediken, begrijpen we dan niet, hoe het komt, dat de schare er niets vreemds in vond, dat Jezus optrad, gelijk Hij deed? Hoe hebben de menschen het woord van Christus, dat ze toch in de eerste tientallen van jaren niet geschreven hadden, kunnen onthouden en gebruiken tot zaligheid? Wel, ze waren gewend aan de mondelinge voordracht der Rabbijnen, van wie

---

1) *Mackinlay,* The Magi, how they recognised Christ's star, 1907, bl. 87—134.

velen zich zelfs fel kantten tegen het opschrijven der stof [1]). De Schriftgeleerden gaven hun onderwijs veelal in den vorm van spreuken en gebruiken ook wel gelijkenissen. Jezus' onderricht moge een geheel anderen inhoud hebben gehad, den leervorm van spreuk en van gelijkenis bezigde ook Hij! [2])

Natuurlijk komt het bij de apostelen nog veel meer uit, dat zij waren kinderen van hun tijd en van hun volk. *Schlatter* heeft gewezen op de merkwaardige overeenkomst, die het evangelie van Johannes, wat den vorm aangaat, toont met de Mechilta, den ouden Midrasch op Exodus [3]). Vooral echter op Paulus had het Jodendom grooten invloed. Evenwel dient hier nog eens met nadruk herinnerd, dat invloed van het Jodendom heel iets anders is, dan aansluiting aan de Oud-Testamentische Gods openbaring. Beide moeten scherp uit elkander worden gehouden [4]). Paulus was leerling der Rabbijnen en dat heeft hij zijn leven lang getoond, al heeft niemand krachtiger dan hij de aanmatigingen van het Jodendom bestreden. Reeds in Paulus' levenswijze werkt het onderricht der Rabbijnen na. De Joodsche wetgeleerden moesten hun leerlingen om niet onderwijzen, vandaar dat zij dikwerf een of ander handwerk uitoefenden om in hun levensonderhoud te voorzien [5]). Zou Paulus dan niet reeds van en bij de Rabbijnen hebben geleerd om 's nachts het tentdoek te weven, om zoo zijn dagelijksch brood te verdienen en 's daags zonder eenige belooning te prediken? Maar de school der wetgeleerden heeft Paulus meer geleerd. Hij heeft te Jeruzalem het Jodendom op zijn best en op zijn slechtst leeren kennen, hij heeft er ijver voor de wet gevonden, zoo wel als groote huichelarij. Paulus heeft wetsonderricht genoten. Hij werd uitermate ervaren in de Schriften. In zijn brieven werkt ook de

---

1) Vgl. *Fiebig*, Talmud und Theol., bl. 13; *Schürer*, a. w. II 3e dr., bl. 321.

2) *König*, a. w., bl. 42—43, 47—52; *Fiebig*, Altjüd. Gleichn. etc., passim; *Schürer*. a. w. III 3e dr., bl. 166.

3) *Fiebig*, Talmud und Theol., bl. 8.

4) Hetgeen b.v. geheel vergeten wordt door *Weinel*, Paulus, 1904, bl. 15—47 en nog meer b.v. door *Pfleiderer*, Urchristentum, I2, bl. 46—60.

5) *Levi-Seligmann*, Parabeln, Legenden und Gedanken aus Talmud und Midrasch 3e dr., bl. 241 vlg.

wijze, waarop de Rabbijnen leerden, na. Het is telkens de disputatievorm, dien we ontmoeten, opgeworpen bedenkingen, die worden weerlegd. Paulus ontleent tal van dingen aan de Joodsche haggada, de overlevering, zoo b.v. het getal van 430 jaren Gal. 3 : 17. Bovenal toont Paulus zich echter leerling der Joden in de wijze, waarop hij de Schrift exegetiseert. Allegorieën — men denke slechts aan Gal. 4 : 24 — zijn aan Paulus niet vreemd. De vergeestelijking, door de Joden menigmaal overdreven, weet hij op de juiste wijze (1 Kor. 9 : 9 vlg.; 1 Tim. 5 : 18) te gebruiken. Dit alles herinnert ten zeerste aan de Joodsche Midraschim [1]).

Wat zullen we van deze dingen zeggen? Komt het dan langs een omweg toch weer hierop neer, dat het Christendom een produkt is van verschillende tijdsomstandigheden, afhankelijk bovenal van het „Spätjudentum"? Allerminst! Onze oude godgeleerden spraken gaarne over het goud en zilver, dat Israël medebracht uit Egypte en dat straks dienen moest voor de vervaardiging van den tabernakel. Zoo is het ook hier. God heeft in de volheid des tijds Zijn Zoon in de *wereld* gezonden. Doch naar het vleesch is Christus uit *Israël.* Uit Israël zijn ook Jezus' apostelen. Nu heeft God de Heere Israël, ook na de afsluiting van de Oudtestamentische Godsopenbaring, zoo geleid, dat Christus en de apostelen uit Israël *konden* voortkomen. Alles, wat we hebben besproken, is de leiding des Heeren. God heeft het zóó bestierd, dat de Nieuwtestamentische openbaring komen kon en ingang kon vinden. God geeft Zijn Woord, maar Hij gebruikt daartoe de menschen, menschen met al hun bijzonderheden en eigenaardigheden. Zoo heeft onder meer ook het Jodendom moeten meewerken om Gods Raad te vervullen.

Dat Jodendom is het aarden vat, waarin de Heere den kostelijken inhoud vloeien doet. Niet anders heeft ook Paulus zelf het verstaan (2 Kor. 4 : 7). Maar daarom is kennis van het Jodendom dan ook ten zeerste bevorderlijk voor het recht verstaan van het N. T.

Nog op één punt moet gewezen. Kennis van het Jodendom

---

1) Zie voor een en ander vooral: *Deissmann,* Paulus 1911, bl. 59—77; voorts: *Wrede,* Paulus 2e dr., 1907, bl. 7; *Schürer,* a. w., II 3e dr., bl. 318 vlg., bl. 333 vlg.

kan van zeer groote beteekenis zijn voor de *kanoniek* en de bestrijding der *kritiek*. Elders heb ik gesproken over het belang der terugbrenging van Jezus' woorden in het Arameesch voor de Synoptische kwestie [1]). Laat mij nu nog een voorbeeld mogen geven van de waarde der Joodsche litteratuur voor de apologetiek. Daar zijn menschen, die zoo dwaas zijn om iets wat in den Bijbel staat, eerst te gelooven, als het op andere wijze wordt bevestigd. Een groote dwaasheid, want waarom zou de Bijbel als geschiedkundig boek minder vertrouwen verdienen, dan andere historische geschriften? Maar wijl de toestand eenmaal zoo is, dient de apologetiek er mede te rekenen. Nu is het waar, dat deze dingen van meer belang zijn voor de Oudtestamentische wetenschap, die b.v. oude inscripties weet te stellen naast de berichten uit de boeken der Koningen. Maar juist in onze dagen wordt de kwestie ook voor het N. T. van belang, omdat *Drews* c. s. het bestaan van Jezus ontkennen. *Prof. Dr, J. Woltjer* heeft aangetoond, dat op grond der Romeinsche litteratuur het bestaan van Jezus moet worden aangenomen [2]). Maar zoo is ook op grond van den *Talmud*, al heeft de censuur hier veel onduidelijk gemaakt [3]), toch nog zeer goed vast te stellen, dat Jezus inderdaad als historisch persoon heeft geleefd en gewerkt [4]). Natuurlijk zijn ook deze bewijzen voor het bestaan van Jezus — niet voor geloovigen, maar als apologetisch materiaal — van de grootste beteekenis.

---

1) Geref. Tijdschr. XII. bl. 120; Theol. Stud. 1912, bl. 61. Zie b.v. ook *Fiebig*, Altjüd. Gl. etc., bl. 132.

2) De berichten der heid. Rom. schr. aang. Christus, Almanak Stud. C. V. U., 1912.

3) *Strack* HRE 3e dr., 19, bl. 332.

4) Zie behalve *Laible*, Jesus Christus im Talmud ook: *Rösch*, Die Jesusmythen des Judentums. Theol. Stud. u Krit. 1873 en *Rösch* Die drei Säulenapostel i. d. Geheimspr. d. Th., Th. St u. Kr. 1878.

Schipluiden. F. W. GROSHEIDE.

WAT DE LEEMCYLINDER VAN KYROS VERHAALT.

Dat wordt o. m. medegedeeld door *F. H. Weissbach*, in het derde stuk van de uitgave der Vorder Asiatische Bibliothek: „*Die Keilinschriften der Achämeniden*", verschenen in 1911. Prof. Mallinckrodt, aan wiens „Verschijnselen des tijds" in „Geloof en Vrijheid" dezes jaars, 2de Aflev., we dit ontleenen, zegt van bovengenoemd boek: „Door de bekwaamheid van *Weissbach* en de hulp hem van zeer vele zijden verleend, is het boek, dat voor ons ligt, tot een uitstekend, en voor alle beoefenaars der geschiedenis, zoowel als voor alle Theologen, uiterst belangrijk werk geworden".

Niet alleen voor de beoefenaars der theologische wetenschap, voor allen die de H. Schrift gelooven en haar liefhebben als het Woord van God, is van groote beteekenis wat de Leemcylinder van *Cyrus*, den koning der Perzen, verhaalt aangaande de vrijlating van het volk Gods, dat aan de rivieren van Babel weende over het verwoeste vaderland en het in puin gestorte Huis des HEEREN.

Op nieuw wordt door dezen cylinder in het licht gesteld, hoe onhistorisch en eigendunkelijk vele zg. historische critici te werk gaan, vooral met de H. Schriften.

De geloovige heeft geen behoefte aan eenig ander getuigenis dan dat van de Schrift zelve. De Schrift is door zichzelve het Woord Gods, zoowel waar zij historie verhaalt als waar zij profeteert en den weg Gods, de leer der zaligheid, onderwijst. Zij draagt de kenmerken van haar goddelijken oorsprong en volkomen onfeilbaarheid in en aan zich. En de Heilige Geest geeft haar getuigenis in de harten van allen die door de wedergeboorte oogen ontvangen hebben om te zien en een hart om te verstaan het Woord en het Koninkrijk Gods. Ieder zie daarom toe, nooit te zeggen van deze of die ontdekking: daardoor wordt de *waarheid* van dit of dat gedeelte der Schrift

bewezen. De Schrift kán *niet* „bewezen" worden door eenig woord van menschen, zelfs niet van .... engelen. Zij *is* het Woord Gods. Al wie door de genade des Geestes het geloof heeft ontvangen, ziet het en verstaat het in beginsel, geeft zich gehoorzaam en vertrouwend aan God en Zijn Woord over, en ondervindt de waarheid en de kracht daarvan, in 't leven en in 't sterven, en eenmaal ten volle in de zalige eeuwigheid.

Dát *staat* vast. En 't moet *bij ons* en *in ons* vaststaan, al den dag, en zonder herwaarts of derwaarts oog of oor te wenden. God is *waar:* alle mensch *leugenachtig. (Rom. 3 : 4.)*

Maar, dát vaststaande, zijn *wij* juist het best in staat, de hooge belangrijkheid van zulke getuigenissen der historie, die uit de puinhoopen der volken te voorschijn komen, te waardeeren en ze recht te gebruiken.

Wij ontvangen zulke ontdekkingen met dankbaarheid aan God, die gezorgd heeft dat ook heidensche geschiedschrijvers feiten vermelden, die Zijn Woord verhaalt; opdat daardoor het ongeloof zou worden beschaamd, en een iegelijk mensch gedrongen tot de erkenning van de historische betrouwbaarheid des Bijbels, en het geloof der Gemeente geëerd en gesterkt.

„Voor Theologen is wel het meest van belang wat wij vinden op den leemcylinder van KYROS, die van 539 tot 529 vóór CHR. over Babylon regeerde.

Op dien cylinder wordt ons ontwikkeld hoe Marduk, de oppergod van Babylon, en de andere goden, die daar woonden, stad en land verlieten om het wangedrag van NABU-NA'ID, (NABONEDUS) den koning van Babylon. Immers deze deed dagelijks booze dingen voor zijne stad. De dagelijksche offers deed hij ophouden, en de vereering van Marduk, den Koning der Goden. NABUNAID richtte alle menschen in zijne stad, door oplegging van een zwaar juk, te gronde; en ook andere goden dan Marduk, die uit hunne landen weggevoerd waren naar Babel, lieten die landen in den steek, uit toorn dat zij waren weggevoerd naar Babel. Toen kreeg Marduk medelijden. Hij liet zijn oog gaan naar alle landen, en zocht naar een rechtvaardig vorst. Hij vatte de hand van KYROS, Koning van Ansan. Diens naam sprak hij uit, en riep hem tot heerschappij over het Al. Marduk

begeleidde Kyros' talrijke troepen, en liet hem zonder strijd en slag intrekken in Babylon, Marduk's stad. Marduk bewaarde Babylon voor onheil en nood. Hij leverde Nabuna'id, die hem niet vereerde, in Kyros' handen. Al de bewoners van Babylon, geheel Sumer en Akkad, de grooten en stadhouders, bogen zich onder Kyros, kusten zijne voeten en verheugden zich over zijne heerschappij. Hun aangezicht blonk van vreugde.

Maar wat op dezen leemcylinder voor ons wel van het hoogste belang is, is zeker dit, dat 2 Kronieken XXXVI : 22 en 23, en Ezra I : 1, 2 en volgende, daarop zoo volkomen als zuiver historisch worden bevestigd. Wij lezen toch woordelijk op den cylinder, na de opnoeming van tal van landen:

„De Goden, die in die landen woonden, bracht ik aan hunne plaats terug en liet hun eene eeuwige woning betrekken. Het geheel van hunne dienaren bracht ik samen en ik herstelde hunne woonplaatsen."

En onder die landen wordt op den 29en regel ook A-mur-ri-i genoemd, hetgeen Weissbach verklaart door Amoriterland, Westland (Syrië und Palestina).

„En de Goden van Sumer en Akkad, die Nabu-naid tot vertoorning van den Heer der Goden in Babylon had binnengebracht, liet ik op bevel van Marduk, den grooten Heer, ongehinderd in hunne heiligdommen eene woning betrekken, die hun hart verheugde. Al de Goden, die ik in hunne steden gebracht heb, mogen dagelijks voor Bel en Nabu voor de lengte mijner dagen spreken, een genadig woord voor mij inbrengen en tot Marduk, mijnen Heer, zeggen;" en zoo voort. Verder is het opschrift beschadigd, en de zin niet met zekerheid op te maken. Maar het zeker gegevene op het onbeschadigde deel van den cylinder, is ons genoeg om ons te doen zien met hoeveel juistheid er II Kronieken 36 : 22 en vlgde geschreven staat: „En in het eerste jaar van Cyrus, den koning der Perzen, heeft Jahwe, opdat Zijn Woord, door Jeremia gesproken, in vervulling zou gaan, den geest van Cyrus, den koning der Perzen, opgewekt; ten gevolge waarvan deze in zijn gansche rijk, ook bij geschrifte, deed afkondigen: Aldus zegt Cyrus, de koning der Perzen: Alle rijken der aarde heeft Jahwe, de God des hemels, mij gegeven, en Hij zelf heeft mij

opgedragen, voor hem te Jeruzalem in Juda een huis te bouwen. Wie uwer dan tot eenig deel van Zijn volk behoort, zijn God zij met hem en hij trekke op." (Vertaling van KUENEN, HOOYKAAS, KOSTERS en OORT.)

Ongeveer hetzelfde, maar nauwkeuriger en uitgebreider, vinden wij in Ezra I. Daar echter vinden wij ook gesproken over de achterblijvers in Babylon. Zeer geschiedkundig is het wat ons daar vermeld wordt, dat eerst, toen CYRUS' decreet was uitgevaardigd, een niet al te groot deel der verbannenen terugkeerde, en zeer velen achterbleven, die dan met geld en goed de vertrekkenden steunden, om zoo ook aan CYRUS' decreet te gehoorzamen. Zeker ook uit belangstelling evenwel, en omdat zij het vermochten. Want juist onder die achterblijvenden zullen er velen geweest zijn, die in het vreemde land tot gunstige omstandigheden waren opgeklommen, en die zich niet op ééns uit hunne bezittingen en verhoudingen konden of wilden losrukken.

Zeer zeker is de nu bijna volkomene ontcijfering van den leemcylinder van CYRUS voor de critiek van de Bijbelsche geschiedenis van het hoogste belang. Zoozeer, dat ik meen, dat in de inleiding op Ezra-Nehemia van boven aangehaalde vertaling, en in de noten onder die vertaling, sommige uitingen zullen moeten veranderd of weggelaten worden om niet in strijd te komen met de gegevens op onzen cylinder.

Uit die gegevens blijkt tevens hoe juist dat „eerste jaar van CYRUS", (dat natuurlijk het eerste jaar van zijne heerschappij over Babylon is,) in de Kronieken en in Ezra genoemd moet worden.

Voortdurend wordt op den cylinder van Marduk, den oppergod van Babylon, gesproken. Dat was toch de God niet van CYRUS, toen hij nog alleen regeerde over Ansan (Persis) en Eliam (tegenwoordig Huzistan). Dat was AHURAMAZDA, die dan ook voortdurend in de Keil-inschriften van DARIUS, XERXES, ARTAXERXES I, MAKROCHEIR, ARTAXERXES II, MNEMON, ARTAXERXES III, OCHUS, genoemd wordt, bij den laatsten in gezelschap van MITRA.

Bij deze laatsten, van DARIUS af, hoort men niet van Marduk.

Wat vindt men dus op den cylinder? Klaarblijkelijk een eerste manifest van CYRUS, toen hij Babylon had veroverd,

zeer politiek gesteld, om de gunst der Babyloniërs te winnen, door eer aan hunnen oppergod te bewijzen, en te spreken van al het goede, dat zij van hem als een rechtvaardig vorst te wachten hadden. Tevens is de inhoud van dien aard, dat hij daardoor ook de toegenegenheid en eerbiedige gehoorzaamheid kon winnen van de volken, die hij reeds aan Babels heerschappij had ontworsteld, of die hij nog verder aan zijn eigen scepter zou onderwerpen.

Hoe wordt dan dat „eerste jaar" van EZRA en NEHEMIA bevestigd. Trouwens, als men hunne woorden vergelijkt met die op den cylinder, is het alsof zij dat eerste manifest van CYRUS na de verovering van Babel gekend hebben."

Zie over den „Thoncylinder des Cyrus" ook *Dr. Aug Köhler*, Lehrbuch d. Bibl. Gesch. A. T., 1893, II H. 2 Th., bl. 548 en 550.

Tot toelichting laten we hier volgen de bovenbedoelde beweringen van de zg. *Leidsche* vertaling van het O. T., 1906, die door den inhoud van den *Cyrus-cylinder* als geheel onhistorisch en eigendunkelijk worden ontmaskerd.

In de inleiding op Cap. 1 van *Ezra* wordt gezegd: „Dit hoofdstuk, van den Kroniekschrijver, welks inhoud ook 3 Ezra II : 1—14 staat, behelst geen geschiedenis. Immers, het is zeer onwaarschijnlijk dat de vergunning tot den terugkeer der ballingen het gevolg zou zijn geweest van een besluit van Cyrus om, volgens Jahwe's last, den Jeruzalemschen tempel te herbouwen. Zelfs heeft tijdens Cyrus in het geheel geen terugkeer van ballingen op groote schaal plaats gehad; zie inl. op *Ezra—Nehemia*".

In die inleiding op *E.—N.* wordt o. a. het verhaal over den terugkeer der ballingen, de grondvesting des tempels en de staking van den bouw in den tijd van Cyrus, *Ezra* I : 1—IV : 5, 24, voor *verdicht* verklaard.

En in de aanteekening op het begin van *Ezra* I : 1: *„het eerste jaar van Cyrus, den Koning der Perzen"* wordt verzekerd, dat de Joden in Babel op Cyrus hun hoop van verlossing bouwden, doch dat die verwachting *niet* is *vervuld*, en — dat nochtans de latere Joden Cyrus als den hersteller van Israël hebben gehuldigd.

„Op hem bouwden de Joden in de ballingschap hunne hoop van verlossing; waarom hij met den titel van Jahwe's vriend (Jez. XLIV : 28) en gezalfde (Jez. XLV : 1) geëerd, en als de door Jahwe geroepene (Jez. XLI : 25; XLV : 4 v., 13) voorgesteld wordt. Hoewel die hoop niet vervuld is, hebben de latere Joden hem als den hersteller van Israël gehuldigd; in ons boek is hij het die de ballingen naar hun land doet terugkeeren en den herbouw des tempels niet slechts vergunt maar uitdrukkelijk gelast (zie behalve ons hoofdstuk: IV : 3 v.; 13—17; VI : 8—5). Wellicht heeft de mildheid die Cyrus in den aanvang zijner regering betoonde aan niet-Perzische godsvereeringen deze voorstelling bevorderd. Hij wordt nog vermeld III : 7; IV: 5; Dan. VI : 29; X : 1".

Zoo ziet men opnieuw, waartoe de verwerping van de autoriteit der Schriften ook de geleerde menschen leidt en verleidt. Omdat *profetie* een wonder zou wezen, en wonderen onmogelijk zijn, kán *Jesaja* niet hebben voorspeld wat in *Jes.* 44 van Cyrus wordt gezegd. Daarom moet *Jes.* 40—66 een geschrift zijn uit de dagen van de gevangenschap in Babel, waar de Joden op Cyrus hun hoop van verlossing bouwden. Hoe „de atere Joden" er toe gekomen zouden zijn, Cyrus als den hersteller van Israël te huldigen, in *„Ezra—Neh."*, *trots de teleurgestelde verwachting*, verklaren de Leidsche vertalers niet. Zij beproeven het niet, zij verzekeren slechts; zij schijnen niet eenmaal het bevreemdende van zulk een huldiging en van zulk een leugenachtig berichten van „Ezra—Neh." te bemerken. En dat heet dan nu „wetenschappelijk" historisch onderzoek. En voor zulk een vierschaar wordt de Bijbel gedaagd. En op grond van zulke „historische" *critiek* wordt, niet alleen door modernen, de Bijbelsche geschiedenis en geheel de Schrift uit elkander gerukt en versneden, en hare waarheid en autoriteit verworpen.

Wat zal men nu zeggen? Zullen prof. *Oort* c. s. doen wat prof. Mallinckrodt oordeelt dat zij moeten doen: de juistheid van dat *„eerste* jaar van Cyrus" o. a. erkennen?

Inderdaad, alleen hij die de Bijbelsche geschiedenis aanneemt

voor wat zij is, de geschiedenis der Godsopenbaring, ook het O. T. aanvaardt, gelijk de Heere Jezus en de Apostelen, als het Woord Gods, en de Wet en de Profeten niet scheidt en 't achterste voren plaatst; die in de profetie de hoofdlijnen der historie te voren ziet aangewezen; die alleen kan de eenheid en harmonie, de heerlijkheid en kracht, der Schriften zien en eenigermate verstaan.

Het vrijlatingsmanifest van Cyrus is niet te verklaren zonder den sleutel, dien èn de heilige geschiedschrijvers èn Cyrus zelf u in de handen geven: dat de HEERE, de God van Israël, den geest van Kores daartoe verwekte; opdat de belofte der verlossing, door den profeet *Jeremia* gesproken, *Jerem.* 29 : 10—11, zou worden volbracht. Zie 2 *Chron.* 36 : 21—23, *Ezra* 1 : 1.

Het hoofddoel van God was: de herbouw van Zijn Huis in Jeruzalem; en dat was ook het hoofddoel van *Cyrus:* „en Hij heeft mij bevolen Hem een huis te bouwen te Jeruzalem, hetwelk in Juda is", 1 : 2. Uit politiek of ander menschelijk gezichtspunt zou die daad van Cyrus niet zeer verstandig zijn te achten; de mannen der politiek in Palestina hebben dan ook genoeg hun best gedaan om de uitvoering te belemmeren. Vg. o. a. *Köhler*, bl. 551—553. Maar de leidingen Gods met Zijn volk en de volkeren zijn nu eenmaal niet de vrucht van, en daarom ook niet te verklaren uit de gedachten en berekeningen der menschen, en moeten derhalve ook niet bezien worden bij hun licht of donkerheid. Dat manifest van *Cyrus*, waarvan ook de Leemcylinder spreekt, is het werk van Jehova, den alleen waren God, die Israël uit het diensthuis heeft uitgeleid, het afvallige geslacht om zijne zonden naar Babel verbannen, om Zijns Naams wil hen met de profetie der verlossing getroost, en die op Zijnen tijd vervuld heeft. Door Cyrus' geest te verwekken tot vrijlating der ballingen heeft de HEERE aan Israël en aan de volken getoond, dat Hij is de Verlosser Zijns volks,

> Die de teekenen der leugendichters vernietigt, en de waarzeggers dol maakt; die de wijzen achterwaarts doet keeren, en die hunne wetenschap verdwaast.
>
> Die het woord Zijns knechts bevestigt, en

den raad Zijner boden volbrengt; die tot Jeruzalem zegt: Gij zult bewoond worden; en tot de steden van Juda: Gij zult herbouwd worden, en Ik zal hare verwoeste plaatsen oprichten.

Die tot de diepte zegt: Verdroog, en uwe rivieren zal Ik verdroogen.

Die van Cores zegt: Hij is mijn herder, en hij zal al mijn welgevallen volbrengen; zeggende ook tot Jeruzalem: Word gebouwd; en tot den tempel: Word gegrond. *Jes. 44.*

L. L.

JEZUS' VERZOEKING IN DE WOESTIJN.

(NAAR MATTH. 4 vs 1—11.)

DOOR

Ds. G. DOEKES.

1. Toen werd Jezus van den Geest weggeleid in de woestijn, om verzocht te worden van den duivel.

Aanstonds na den doop werd de Heiland uit het lage Jordaandal opwaarts geleid (ἀνήχθη) naar de „woestijn", wat hier blijkbaar zeggen wil een der meest eenzame, woeste deelen van Judea's woestijnland. De traditie spreekt van de woestijn Quarantanië, noordoostelijk van Jericho, en er is geen reden de bedoelde plaats elders te zoeken. En omtrent de beteekenis van Jezus' verblijf aldaar laat Mattheus ons waarlijk niet in onzekerheid. Hij werd er heengeleid om verzocht te worden (πειρασθῆναι). Onbegrijpelijk is het, hoe sommige uitleggers (waaronder zelfs Calvijn) er van gemaakt hebben eene afzondering tot bidden en vasten „om na een veertigdaagsch vasten als een nieuw, ja hemelsch mensch op te treden ter aanvaarding van zijn werk". Doel van de afzondering was niet eene voorbereiding door bidden en vasten tot de aanvaarding van het ambtswerk, maar wettiging van den Koning des hemelrijks door den vuurproef der verzoeking. Gelijk Zijne onwankelbare gehoorzaamheid in den doop, zoo moest ook Zijne onwrikbare trouw in de rechtstreeksche verzoekingen van den satan uitkomen. De verzoeking mag dus niet als bijzaak worden beschouwd, maar wordt zeer duidelijk aangewezen als het oogmerk van den gang naar de woestijn. Vandaar de nadrukkelijke mededeeling, dat de Heere Jezus niet uit eigen aandrift naar de plaats der verzoeking ging (wat in strijd zou geweest zijn met Gods Woord, in vs 7 door den Heiland zelf herinnerd), maar door den Geest Gods is weggeleid.

2. En als Hij veertig dagen en veertig nachten gevast had, hongerde Hem ten laatste.

Aan den verzoeker is de volle maat gegeven. Veertig dagen

lang heeft hij de gelegenheid gehad zijn strikken te spannen. Maar naar zijn aard wachtte hij listiglijk met zijn rechtstreeksche aanvallen tot het allerlaatst. Al de veertig dagen was hij voorbereidend werkzaam, om op den geschikten tijd zijne verzoekingen zoo krachtig mogelijk te doen zijn. Hij bleef daarom aanvankelijk op den achtergrond, gelijk een vijand, die heimelijk zijne lagen legt. Daarom staat ons van dezen voorbereidingstijd nagenoeg niets opgeteekend. Alleen weten we, dat de Heiland gevast heeft. Gevast, maar zonder kwelling door den honger. Immers eerst aan het einde van den vasttijd (ὕστερον) hongerde Hem. Blijkbaar is dus zijn lichaam (evenals dat van Mozes en Elia weleer) op onmiddellijke wijze onderhouden. Dit houde men in het oog bij de vraag, wat het vasten van den Heiland in de woestijn beteekende. Het was geenszins het middel, om den geest te sterken in den strijd, maar evenmin een smartelijk kruis, dat het verblijf in de woestijn tot eene kwelling maakte. De beproeving lag in de onthouding van het gewone middel tot levensonderhoud, die de eenzaamheid en verlatenheid te meer deed uitkomen. Israël is op dergelijke wijze veertig jaar lang beproefd. En de uitkomst heeft getoond dat in het volk des Ouden Verbonds slechts een zwakke schaduw was te zien van de heerlijkheid, die in den waren Koning Israëls zich zou openbaren.

3. En de verzoeker tot Hem gekomen zijnde, zeide: Indien Gij Gods Zoon zijt, zeg dat deze steenen brooden worden.

De kwelling van den honger bood den verzoeker de welkome gelegenheid tot den eersten rechtstreekschen aanval. Men weet, wat broodsgebrek in dezen beteekent. Het verzwakt den weerstand in den geestelijken strijd en bevordert alzoo het gevaar van de verzoeking niet weinig (Spr. 30 vs 9). Met name onze dagen laten het op smartelijke wijze zien. Is het niet om den broode, dat duizenden bij duizenden de paden der revolutie betreden? Onderschatting van deze droeve waarheid heeft meer dan één uitlegger op een dwaalspoor gebracht. Men lei al den nadruk op satans „indien”. Dat heette de punt van dezen verzoekingspijl. Het wonder, waartoe de Christus werd aangespoord, moest naar deze voorstelling niet in de eerste plaats dienen tot voorziening in den bestaanden nooddruft, maar tot

eene betooning van Zijne omsluierde almacht en heerlijkheid als Zone Gods. Het is echter duidelijk, dat op die wijze het eigen karakter van de eerste vuurproef te loor gaat en het onderscheid tusschen de eerste en de tweede verzoeking wordt uitgewischt. Doel van den duivel was den Heiland te verlokken tot een eigenmachtig optreden, om zichzelven te verschaffen, wat de Vader Hem op dat oogenblik onthield. „Zeg, dat die steenen aan uwen voet (οὗτοι) brooden worden." Het is schijnbaar een zeer onschuldige raad. Den Christus staat alles ten dienste, om aanstonds zijn honger te stillen. Hij behoeft daartoe niemand iets te ontvreemden. Slechts één enkel woord Zijner almacht is genoeg, om steenen in brood te veranderen. En welk gebod zou daardoor worden overtreden?

4. Doch Hij antwoordende zeide: Er is geschreven, de mensch zal bij brood alleen niet leven, maar bij alle woord, dat door den mond Gods uitgaat.

Het Godswoord, door den Heiland ontleend aan Mozes (Deut. 8 vs 3) behelst een ernstige leering, die gedurig veronachtzaamd wordt. Het brood is niet het voornaamste. Op zichzelf geeft het nog geenszins waarborg van levensonderhoud. Zeker, het is het van God verordende middel tot instandhouding van het lichaam. Noch Mozes noch Christus heeft gezegd, dat de mensch het brood wel missen kan, getuige de uitdrukking: „niet bij brood *alleen*" (οὐκ ἐπ' ἄρτῳ μόνῳ). Nimmer geeft de Heilige Schrift voedsel aan de ziekelijke neiging tot miskenning van de middelen, die de Heere in Zijne wijsheid noodig keurde. Alleen men kenne niet aan de gave toe, wat van den Gever alleen moet komen. Niet aan het brood, maar aan het woord Gods hangt ons leven en daarom hebben we ook van Zijn woord alles te wachten en naar Zijn woord ons leven te richten. „Brood" en „Woord Gods" (ἄρτος en ῥῆμα) worden hier dus vergeleken als het mindere en het meerdere. En nu was het satans toeleg, dat meerdere op den achtergrond te dringen en het mindere de eerste plaats te doen innemen. Hij wil, „dat Christus van het woord Gods afga en de inspraken van het ongeloof volge" (Calvijn). Maar daarom laat de Heere Jezus de Schrift spreken, waarnaar Hij heel Zijn leven zal richten. De mensch is gebonden aan *alle* woord Gods (ἐπὶ

παντὶ ῥήματι). Aan het woord Zijner genade, waardoor het geestelijk leven onderhouden en versterkt wordt, maar ook aan het woord Zijner almacht, dat ons stoffelijk bestaan van oogenblik tot oogenblik moet dragen. Dan alleen toch zal het brood ten zegen gedijen, wanneer de Heere er het woord Zijner zegening over gebiedt. Indien dit ontbreekt, dan zal zelfs de kostelijkste spijze ons tot een vloek worden. Slechts dat brood zal ons waarlijk kunnen dienen, dat we in Zijne gunst verwerven, dat we als een gave uit Zijne hand ontvangen, dat we in den rechten weg verkrijgen. En waar Christus door den Geest geleid was in de woestijn, daar mocht Hij niet eigenmachtig optreden, om langs ongeordenden weg zichzelven van het kruis te ontdoen, maar had Hij lijdzaam te wachten op de voorziening van Zijn nooddruft in den ordinairen weg. „En indien Christus het voor ongeoorloofd hield tegen het bevel Gods brood uit steenen te maken, hoeveel minder mogen wij ons dan onderhoud verschaffen door bedrog, roof, geweld en moord!" (Calvijn.) Dat een ieder zich afvrage, of hij zijn brood in den rechten weg en dus in de gunst des Heeren verkreeg. Niet het brood, maar het woord Gods is het hoogste. Dat Woord was het richtsnoer Zijns levens. En in deze algeheele kinderlijke onderwerping aan het woord des Heeren heeft de Heiland ook hier zich betoond de ware Koning Israëls te zijn en tevens den aard van Zijn Koninkrijk geteekend.

5. Toen nam Hem de duivel mede naar de heilige stad, en stelde Hem op de tinne des tempels.

Dat Mattheus de verzoeking op het tempeldak in de tweede plaats noemt, terwijl Lucas deze als de laatste aanvechting voorstelt, behoeft niemand te bevreemden. Deze onderscheiden volgorde houdt uiteraard verband met de taak, die de Godsmannen onderscheidenlijk hadden te vervullen. Er is in de verzoekingen naar de volgorde van Lucas eene toenemende openbaring van satans list. Achtereenvolgens bestaat de strik, door hem gespannen, uit een schijnbaar onschuldigen raad, een begeerlijke belofte van den verzoeker zelven, en eene belofte des Heeren, door hem in navolging van Christus uit de Schrift genomen. En op die climax wijst Lucas, om den Christus te teekenen als den tweeden Adam, die in het heetste beproevingsvuur staande

bleef en dus verlossing bracht voor het in Adam gevallen menschelijk geslacht. Maar Mattheus spreekt van den Heiland als den Zone Davids. Hij herinnert dus aan de verzoeking in de woestijn ten bewijze, dat Hij de ware Koning Israëls is, de Stichter van het Koninkrijk der hemelen. En dienovereenkomstig valt er ook in zijne volgorde eene opklimming op te merken. In de woestijn ging het om het levensonderhoud, op de tinne des tempels om de glorie van Zijne messiaansche waardigheid, op den berg om de macht over de koninkrijken. De eerste verzoeking gold Zijn persoon, de tweede Zijn invloed op Israël de derde Zijne macht over geheel de wereld. En in alle deze heeft Hij getoond in kinderlijke gehoorzaamheid aan 's Heeren wil zich te onderwerpen. Brood, eere en macht — Hij wilde het uitsluitend uit 's Vaders hand ontvangen.

De Joden verwierpen den Heiland, omdat Hij niet in zichtbaren luister Zich openbaarde. Welnu, Mattheus laat uitkomen, hoe dwaas hun eisch was. Wat zij wenschten, was ook de begeerte van den verzoeker. De Messias heeft gestaan op den heiligen tempel in de heilige stad. Maar de Christus heeft geweigerd in eigengekozen weg de hulde van het Joodsche volk te verwerven. En dit is te opmerkelijker, waar de satan Hem verwees naar het heilig woord Gods en daarmee trachtte de eigenmachtige openbaring van Zijne heerlijkheid zoo onschuldig en begeerlijk mogelijk voor te stellen.

6. En zeide tot hem: Indien Gij Gods Zoon zijt, werp uzelven nederwaarts, want er is geschreven, dat Hij zijne engelen van U bevelen zal en (dat) zij U op de handen zullen nemen, opdat Gij niet te eeniger tijd uwen voet aan een steen aanstoot.

De verzoeker weet ook het wapen des Woords te hanteeren. Men behoeft waarlijk niet eens een Messiaansche profetie in de door satan herinnerde woorden uit Psalm 91 te zoeken, om hem (naar de woorden van Calvijn) een „tamelijk scherpzinnig theoloog" te noemen. Zijn scherpzinnigheid blijkt hier wel duidelijk, allereerst door zijn beroep op Christus' Zoonschap. Moest dit in vs 3 dienen tot herinnering aan Zijne almacht, thans doelt het meer op het recht van Christus boven anderen. Als Jezus waarlijk Zone Gods is, dan staat Hij toch niet onder wet en gebod als een dienstknecht. Mag Hij des ondanks niet eigen-

machtig een wonder doen om zijns zelfs wil, het staat Hem dan toch vrij om Israëls wil een wonder zijns Vaders uit te lokken tot bevestiging van Zijne messiaansche roeping. En daarbij komt dan een niet minder listig beroep op Gods Woord. De Christus kwam met een gebod, maar de satan met een belofte. Is dit niet veelmeer in overeenstemmng met de waardigheid van Gods Zoon? Zie dus, hoe hij het gif van eerzucht poogt te druppelen in Jezus' hart. En het doel ligt voor de hand. Het is zijn oogmerk, den Christus te verlokken tot misbruik van de heilige verzekering der bewarende genade Gods. Gegeven ter bemoediging van het aangevochten geloof op den kruisweg, waarlangs de Heere leidt, mag deze belofte nimmer dienst doen als dekmantel voor de eerzucht, die in eigengekozen weg bevrediging zoekt. Had de verzoeker Hem neergeworpen van de hooge tempelspits, dan ware de toezegging uit Psalm 91 van kracht geweest. Maar nu ze verbonden werd aan den raad, om zichzelven neder te werpen (βάλε σεαυτὸν κάτω) werd de staf des Woords veranderd in een verderfelijk wapen. En dit maakte de Heiland duidelijk door de herinnering aan een ander Schriftwoord.

7. *Jezus zeide tot hem: Daar is wederom geschreven, gij zult den Heere uwen God niet verzoeken.*

Het woordeken „wederom" (πάλιν) heeft hier bizondere kracht. Het is eene vingerwijzing, hoe wij de Schrift met de Schrift hebben te vergelijken. Bovengenoemde toepassing van Psalm 91 vs 11 en 12 is in lijnrechten strijd met het gebod Gods in Deut. 6 vs 16, en verlokt tot eene zonde, waaraan Israël zich schuldig maakte te Massa (Ex. 17). Men weet, wat daar geschiedde. Het volk dorstte naar water, en nu stelde het zijn geloof in en onderwerping aan 's Heeren woord afhankelijk van eene openbaring Zijner wondermacht. Wat grove zonde dit geweest is, blijkt ten duidelijkste uit de ernstige waarschuwing van Mozes, door den dichter van Psalm 95 later nogmaals voorgehouden. Zoo heeft de Heere Jezus door de verwijzing naar dat gebod het gruwelijk karakter van satans schijnvroomheid ontmaskerd. Maar tevens betoonde Hij daarmede de ware Zoon van David, de ware theocratische Koning Israëls te zijn. Evenmin toch als het brood begeert Hij de hulde van

het volk des verbonds in een zondigen weg. Hoewel *de* Zone Gods, heeft Hij zich als een dienstknecht onder de Wet gesteld. En in kinderlijke gehoorzaamheid wil Hij aan het gebod zijns Vaders ten einde toe zich onderwerpen. Eischt Deze naar Zijne gerechtigheid, dat Hem onder eigen volk versmading instee van vereering ten deel valt, Hij wil niet in een zondigen weg trachten te verkrijgen, wat de Vader Hem onthoudt. De Christus is gekomen, niet om Zijn eigen eere te zoeken, maar alleen de eere van den Heere zijnen God. Vandaar, o Israël, dat gij Hem niet in zichtbare middelaarsheerlijkheid hebt gezien. Vandaar ook, dat elk oprecht dienstknecht van Christus, op het voetspoor van zijn Heiland, strijdt tegen de verzoeking om te staan naar de eere der menschen.

8. Wederom nam Hem de duivel mede op een zeer hoogen berg en toonde Hem al de koninkrijken der wereld en hunne heerlijkheid.

Nog ééne scherpe pijl heeft de verzoeker op zijn boog. Is de prikkel tot eerzucht niet krachtig genoeg gebleken, om den Christus te verleiden, de macht over de koninkrijken der wereld, den Zone Davids weggelegd, biedt de gelegenheid tot den derden, niet minder heftigen aanval. Van de hooge tempeltinne gaat het naar een zeer hoogen bergtop (denkelijk den 2500 voet hoogen en schier onbeklimbaren Quarantaniëberg), vanwaar de duivel de koninkrijken toonde in hunne heerlijkheid. Wat vragen hierbij onbeantwoord blijven, zooveel is zeker, dat al het begeerlijke van de macht over de wereld den Heiland is voor oogen gesteld. De wereld in hare schoonheid (κόσμος), die uitkomt in de koninkrijken met hunne onderscheiden heerlijkheid, hun schatten en gaven (τὴν δόξαν) ligt, indien Hij wil, aanstonds zonder lijden of strijd als eigendom aan Christus' voeten, en Hij wordt gekroond als Heere der heeren en Koning der koningen.

9. En zeide tot Hem: Al deze dingen zal ik u geven, indien Gij nedervallende mij zult aanbidden.

Speelde de satan op den tempel, met eene belofte Gods, hier komt hij tot den Messias met een eigen belofte. Hij is, onder één enkele voorwaarde bereid, heel de wereld (ταῦτα πάντα) Hem te geven. Kon de overste der wereld zoo spreken?

Men wachte zich zoowel voor overschatting als voor onderschatting van zijn macht. Wie in deze belofte niet anders ziet dan ijdele taal van dwaze inbeelding, miskent de beteekenis van deze verzoeking en vergeet, dat de satan elders de „overste dezer wereld" wordt genoemd. Wel is waar is de Heere de hoogste Richter, die dezen vernedert en dien verhoogt (Psalm 75 vs 8). Maar onder de toelating Gods doet ook de satan hetzelfde. Menig machthebber heeft niet uit 's Heeren, maar uit 's boozen hand zijne heerschappij en grootheid ontvangen. Aan de verheffing van den geweldenaar, die door list of moord een kroon bemachtigt, is de invloed van den vorst der duisternis niet vreemd. In zooverre kan hij beloven met macht en heerlijkheid te bekleeden. Maar anderzijds vergete men niet, dat de duivel ook in dezen zich noch roeren noch bewegen kan zonder den wil des hemelschen Vaders. Hij is slechts instrument, die zijns ondanks den Heere dient, met name tot openbaring Zijner straffende gerechtigheid over de kinderen der ongehoorzaamheid. Hierin ligt de grens van satans macht aangewezen. Hij bekleedt met macht en heerlijkheid alleen degenen, die hem worden overgegeven. M. a. w. zijn belofte heeft alleen kracht voor wie hem in den weg der zonde volgt. Aan de belofte is onafscheidelijk de voorwaarde verbonden: een knieval voor den vorst der duisternis. Zoo werd de Christus in deze derde verzoeking gesteld voor de keuze: macht en heerlijkheid in den dienst van den satan of lijden en ellende in den dienst Gods. En men verstaat aanstonds, waarom ditmaal de herinnering aan Christus' Zoonschap achterwege bleef. Speelde de satan straks het Zoonschap van den Messias uit tegen zijn knechtschap, thans doet hij omgekeerd. Wil de Christus vóór alles Zoon des menschen zijn, welnu de satan kan Hem aardsche macht en heerlijkheid, een aardsch koninkrijk waarborgen, indien Hij slechts den overste der wereld als zijn heer hulde brengt.

10. Toen zeide Jezus tot hem: Ga weg, satan; want daar staat geschreven, den Heere uwen God zult gij aanbidden en Hem alleen dienen.

Met deze laatste verzoeking is de maat vol. Het satanische treedt nu zoo sterk aan het licht, dat de Heiland den verzoeker

in heilige verontwaardiging niet alleen afweert, maar ook beveelt van Hem heen te gaan (ὕπαγε σατανᾶ). Niet alleen toch spreekt Gods gebod in dezen zoo nadrukkelijk mogelijk, het geldt ditmaal het allereerste en allervoornaamste gebod. Het woord, door Jezus ontleend met name aan Deut. 6 vs 13, is het wortelgebod, waaruit alle andere geboden als zoovele takken zijn opgeschoten. Met zijn laatsten voorslag tast de vijand dus de roeping van den Christus in den wortel aan. Vandaar dat de Messias alsnu optreedt in Zijn Zoonschap en met een bevel den verzoeker terugwijst. De heerschappij over de volkeren der wereld is een begeerlijk goed. En ze is den Koning Sions toegezegd. Maar Hij wil deze macht niet uit satans hand ontvangen. Hij wacht ze van Hem, die de heidenen beloofde te geven tot Zijn erfdeel en de einden der aarde tot Zijne bezitting. En die belofte kan alleen vervuld worden in den weg van gehoorzaamheid aan 's Vaders woord en door verbreking van satans werken. Eerst het kruis en dan de kroon.

11. Toen liet de duivel van Hem af; en zie, de engelen zijn toegekomen en dienden Hem.

De verzoeker moest het veld ruimen. Tegen het wapen van Gods *gebod* (men lette er wel op) is hij niet bestand, wanneer dat wapen gehanteerd wordt door de hand van onwrikbare gehoorzaamheid. En de Christus heeft zich door Zijne vrijwillige onderwerping aan het woord des Heeren temidden van de vuurproef geopenbaard als de Zone Davids, die geen aardsch, maar een hemelsch Koninkrijk stichtte; een Koninkrijk, niet gebouwd op macht, maar op recht; een Koninkrijk, niet verworven in den weg van eigenwillig pogen ten koste van het gebod Gods, maar in den weg van algeheele onderwerping en onwrikbare gehoorzaamheid aan den eisch der Goddelijke gerechtigheid. Niet het minst de verzoeking teekent Hem als den wettigen Koning Israëls. In dit licht hebben we ook de engelendienst te bezien, waarvan ten slotte melding wordt gemaakt. De heilige engelen hadden van verre toegezien, maar nauwelijks was de satan geweken, of ze naderden tot Christus (προσῆλθον), om Hem als den Koning van het Godsrijk hulde te brengen. Niet door Hem te aanbidden, maar door Hem te dienen (διηκόνουν). Op het bevel des Vaders omringden ze Hem als

Zijne trawanten, om Hem van het gevoel van verlatenheid te ontheffen, om Hem te beschermen tegen alle gevaar, en om alzoo door dit alles den glans van Zijn koningschap te laten uitkomen. Wie omstuwd wordt door een heirschare van dienende engelen, moet wel een Koning zijn boven alle koningen.

NALEZING.

CATECHISATIE OF „REVIVAL".

Dr. H. Beets, hoofdredacteur van „The Banner", „a Weekly, devoted to the Interests of the Christian Reformed Church and Calvinistic Principles", bespreekt in het nummer van 28 Maart 1912 onder de rubriek „Editorials" de vraag, welke de gewenschte methode is tot opbouw van de Kerk, catechisatie of „revival". Hij deelt mede dat op de algemeene predikantenconferentie van Grand Rapids een stuk van hem is voorgelezen, waarin hij het pleit voert voor de catechisatie, als de beste methode om de Kerk te bouwen. Het is de methode van religieuse opvoeding en oefening (training) der leden. Naast de prediking is de catechisatie van het hoogste belang.

In 11 punten, die we hier verkort weergeven, staaft Dr. Beets op uitnemende wijze zijn gevoelen.

1. Deze methode is verstandig, gelijk het verstandig is liever een ziekte te voorkomen dan te genezen. De meeste menschen die op de typische Amerikaansche „revival meetings" bekeerd worden zijn mannen en vrouwen die, toen ze jong waren, in de kerk zijn opgebracht, maar die eene verdere religieuse opvoeding hebben moeten ontberen. Was er aan deze menschen voldoende zorg besteed, dan zouden ze, menschelijker-wijze gesproken, niet zoover afgedwaald zijn. „Conservation is better than reclamation".

2. Deze methode is door *God zelf* aanbevolen. In Genesis 18 staat, dat God Abraham gekend heeft, opdat hij zijnen kinderen en zijnen huize na hem zoude bevelen, en zij den weg des Heeren zouden houden.

3. Het is herhaaldelijk bevolen in het *O. Testament.* Eén plaats zij hier aangehaald, (Deut. 6 : 6 en 7). En deze woorden, die Ik u heden gebied, zullen in uw hart zijn; en gij zult ze uwen kinderen inscherpen als gij in uw huis zit en als gij op den weg gaat.

4. *De Heere Jezus* ging, toen hij 12 jaar oud was, op naar den tempel en zat bij de leeraren hen ondervragende. Wij zien hieruit dat de Joodsche ouders en priesters aan de jonge menschen godsdienstonderwijs gaven op de manier, zooals het toen de gewoonte was.

5. *De Kerk der eerste eeuwen* deed evenzoo. Van Origenes en Augustinus leeren wij dat er toen drie klassen van catechisanten waren.

6. De *Hervormers* legden op het catechetisch onderwijs grooten nadruk. Luther vervaardigde twee catechismi en wat Calvijn en zijn opvolgers deden is bekend. De naam „Westminster" alleen spreekt ten dezen opzichte boekdeelen.

7. *Alle Kerken van het Christendom* volgen dezelfde methode. De Roomsche kerk doet thans ook veel tot onderwijzing der jeugd.

8. Het oefenen van de jeugd is het middel om het *beste materiaal voor den opbouw der Kerk te behouden en te vergrooten.* Leden ven de Kerk die goed onderlegd zijn en in 't diepst der ziel van de waarheid der leer overtuigd, zijn voor een kerk wat een goed geoefend leger is voor een volk.

9. *Dan alleen is een herder aan zijne roeping getrouw,* wanneer hij ook alle aandacht schenkt aan het onderwijs der jeugd. Jezus zeide tot Petrus en tot alle herders der kudde: Weid mijne lammeren. Dat wil iets meer zeggen, dan het godsdienstonderwijs aan zondagsschoolonderwijzers overlaten!

10. *De statistiek* bewijst, dat de religieuse opvoeding inderdaad dient tot opbouw der kerk. Dat vele kerken meer vrouwelijke leden hebben dan mannelijke, hangt met het verschijnsel samen, dat vele jonge mannen de kerk verlaten. Nu hebben die kerken, die het minste werk maken van de catechisatie, het kleinste percent mannelijke leden en zij, die de catechisatie in eere houden, het hoogste procent. De Congregationalisten hebben slechts 34 mannelijke leden per honderd, de Christel. Geref. Kerk $47^{9}/_{10}$, en de Roomsche Kerk $49^{3}/_{10}$!

11. Ten slotte, *welke kerken mogen zich in flinken groei verheugen,* die, waar men sommen voor reclame uitgeeft, of die, waar men de oude beproefde catechisatiemethode volgt? De jongste statistieken geven het antwoord. De aanwas bij de

Amerikaansche kerken is over 't algemeen iets minder dan $^7/_{10}$ percent. De M. E. Church die het meest actief is in Amerikaansche revival-methoden, heeft een aanwas nog geringer dan dit gemiddelde. De „Methodist Protestants" en de „Primitive and Free Methodists", echte revival-menschen, gingen in ledental achteruit!

Maar de Roomschen, die de catechisatie in eere houden, zijn sinds 1890 *verdubbeld,* de Lutherschen zijn ook bijna *verdubbeld,* en in datzelfde tijdvak is de Christian Reformed Church VERDRIEDUBBELD.

Dit hooge cijfer vindt, het wordt toegestemd, mede zijne oorzaak in immigratie, maar legt toch tevens getuigenis af van den zegen, die er aan de „training-methode" verbonden is.

DE ORDE VAN DE STER IN HET OOSTEN.

De Theosophen verwachten de komst van den grooten Leeraar. Hij is vroeger vele malen gekomen en weer gegaan. In groote persoonlijkheden is de wereld-Leeraar reeds verschenen. Binnenkort verschijnt Hij weer.

De Christus der Theosophen is geen Koning, geen Priester, maar alleen *Leeraar.* Bij den Theosoof en zoo ook bij den Christus der Theosophen domineert het denken, het verstand.

Voor de komst van den hoogsten Leeraar moet ieder zich nu voorbereiden. Niemand minder dan de presidente der Theosophische Vereeniging, Mevrouw Annie Besant, heeft eene orde gesticht, welker leden zich moeten voorbereiden, om den grooten Leeraar eene waardige ontvangst te bereiden. Deze orde wordt genoemd: De orde van de Ster in het Oosten.

Om als lid der orde te worden toegelaten is onderteekening van de volgende Beginselverklaring noodzakelijk:

1. Wij gelooven dat een groot Leeraar spoedig in de wereld zal verschijnen, en wij wenschen nu zoo te leven, dat wij waardig zullen zijn Hem te kennen wanneer Hij komt.

2. Wij zullen daarom trachten Hem steeds in onze gedachten te houden, en al het werk dat gedurende onze dagelijksche bezigheden tot ons komt, te doen in Zijn naam

en daarom naar onze grootste bekwaamheid.

3. Voor zoover onze gewone plichten zulks toelaten zullen wij iederen dag een gedeelte van onzen tijd wijden aan een bepaald werk dat helpen kan om Zijn komst voor te bereiden.

4. Wij zullen trachten *Toewijding, Standvastigheid en Zachtheid* de voornaamste kenmerken van ons dagelijksch leven te maken.

5. Wij zullen trachten iederen dag aan te vangen en te eindigen met een korten tijd gewijd aan het vragen van Zijn zegen op al wat wij trachten voor Hem en in Zijn naam te doen.

6. Wij beschouwen het als onzen bijzonderen plicht grootheid te erkennen en te eerbiedigen in wien deze zich ook vertoone en te trachten mede te werken, voor zoover wij zulks kunnen, met hen die wij geestelijk als onze meerderen erkennen.

Dat de Christenen letten op de teekenen der tijden!

Ook gij kunt uit deze Beginselverklaring nog wel iets leeren.

De dwaling der Theosophen herinnert de Kerk Gods aan de arheid: Christus, de Koning komt in heerlijkheid!

Dat we Hem geloovig verwachten!

T. H.

MEDEDEELING.

n de volgende aflevering zal o. a. worden opgenomen een kel van Dr. P. A. E. SILLEVIS SMITT naar aanleiding van het k „Wie te zenden?” van Ds. K. van Dijk te Keboemen.

T. H.
